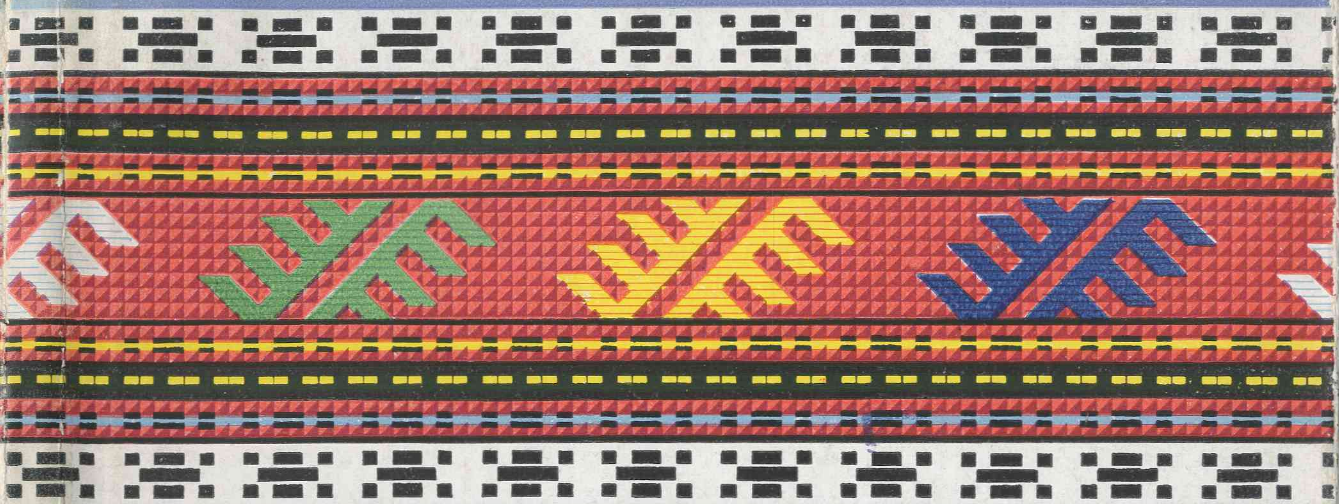

CAIETE DE ARTA POPULARA

PORTUL POPULAR DIN ȚARA OLTULUI

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

PORTUL POPULAR DIN ȚARA OLTULUI

Fotografii de *M. Fischer* şi *N. Juga*

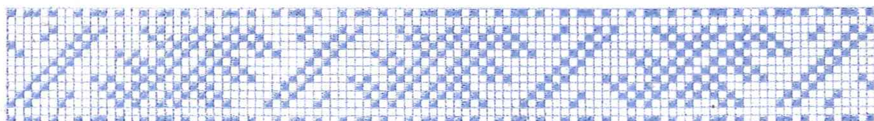
CAIETE DE ARTĂ POPULARĂ

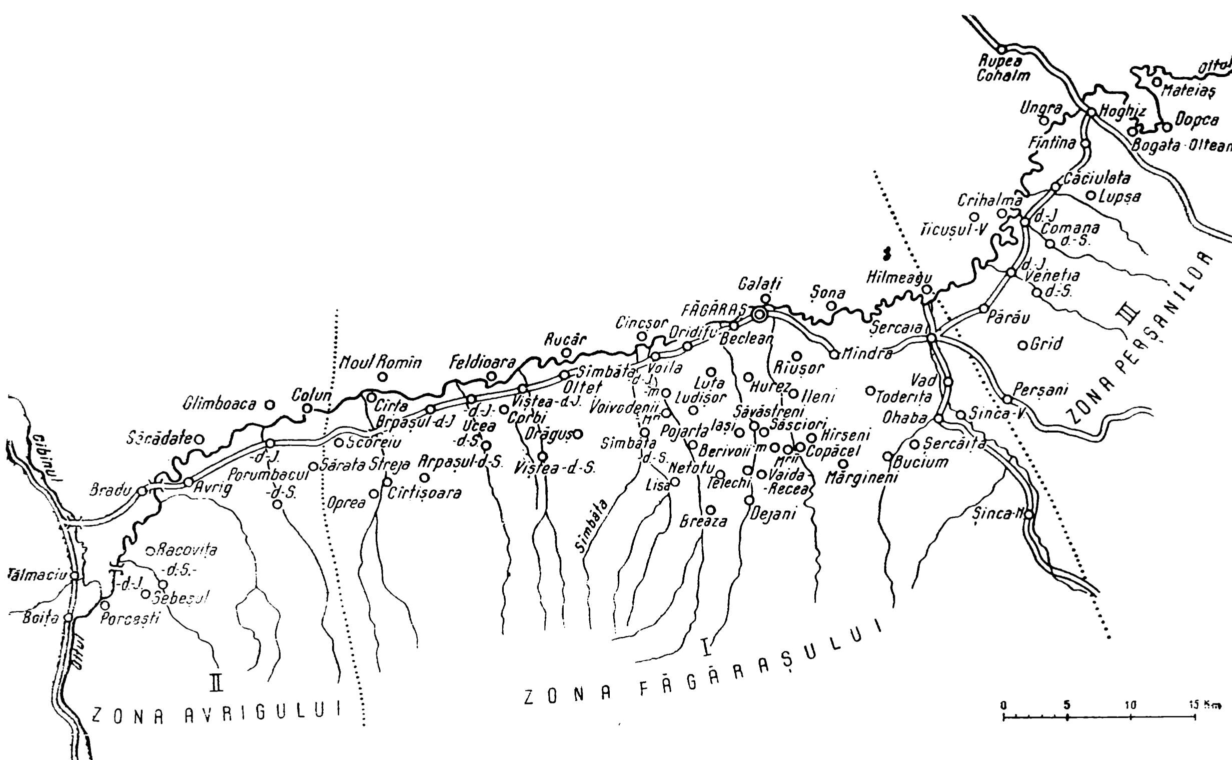
CORNEL IRIMIE

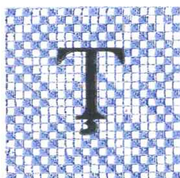
PORTUL POPULAR DIN ŢARA OLTULUI

ZONA FĂGĂRAŞ

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

Rupea
Cohalm
Oltul
Mateiaș
Ungra
Hoghiz
Dopca
Fintina
Bogata Olteană
Căciulata
Lupșa
Crihalma
Ticușul-V
d.-J.
Comana
d.-S.
Hilmeagu
d.-J.
Venetia
d.-S.
Galați
Șona
FĂGĂRAȘ
Cincșor
Oridifu
Beclean
Șercaia
Părău
Grid
Mîndra
Rucăr
Feldioara
Noul Romîn
Simbăta
Voila
Oltet
Luta
Riușor
Hurez
Ileni
Toderița
Vad
Perșani
Glimboaca
Colun
Cirta
Viștea-d.-J.
Ludișor
Voivodenii
Savastreni
Ohaba
Șinca-V.
Sărădate
Arpașul-d.-J.
-d.-J.
Corbi
Ucea
-d.-S.
Drăguș
Simbăta
-d.-S.
Pojarta
Iași
Săsciori
Hirseni
Berivoii
Copăcel
Șercăița
Bucium
Scoreiu
Netotu
Telechi
Vaida-
-Recea
Mărgineni
Bradu
Avrig
-d.-J.
Porumbacul
-d.-S.
Sărata
Streja
Arpașul-d.-S.
Viștea-d.-S.
Lisa
Oprea
Cirtișoara
Breaza
Dejani
Șinca-N.
Cibinul
Racovița
-d.-S.-
Tălmaciu
-d.-J.
Sebeșul
Boița
Porcești
Oltul
Simbăta
II
ZONA AVRIGULUI
I
ZONA FĂGĂRAȘULUI
III
ZONA PERȘANILOR
0
5
10
15 Km

ara Oltului prezintă din punct de vedere al portului trei zone, ce nu puteau fi cuprinse într-un singur caiet de artă populară, din cauza bogăției materialului și a diversității ce se remarcă în cadrul acestei mari unități naturale.

Cea dintîi — zona Avrigului — grupează localitățile: Porcești, Sebeșul de Sus, Sebeșul de Jos, Racovița, Avrigul, Porumbacul de Sus, Porumbacul de Jos și Sărata. Elementele caracteristice în port sînt aici: vălitoarea albă sau păstura cu flori roșii pentru cap, șurțele vinete din două-trei foi « cu ochi », iar în spate crătințele roșii, iile cu pumnașii întorși, apoi pieptarul cu flori mari roșii și cu ciucurei și buboul negru purtat în trecut atît de bărbați cît și de femei. La bărbați, cămașa cu mîneca largă. În picioare călțuni de pănură sau de piele. În general, culori puternice, în trecut predominînd roșu, iar mai de curînd culoarea neagră. Portul de Săliște a pătruns aici la sfîrșitul secolului al XIX-lea, fiind preluat și dezvoltat într-o variantă locală.

Zona Făgărașului formează centrul Țării Oltului și este cea mai cuprinzătoare — cu 51 localități, între care și Făgărașul — mergînd de la Cîrțișoara pînă la Sinca Nouă și Șercaia. Portul este mai sobru, din materiale groase, tipice fiind aici pomeselnecele albe la femei, păstura neagră pe corp în gen de fotă, sarica și buboul cu păr alb, cămășile cu « ștrafuri » și « pumnași » la bărbați, « recălele », opincile cu nojițe de păr de cal sau de capră etc. Elementele noi în port pătrund mai tîrziu, după 1920, adăugîndu-se sau suprapunîndu-se vechiului port.

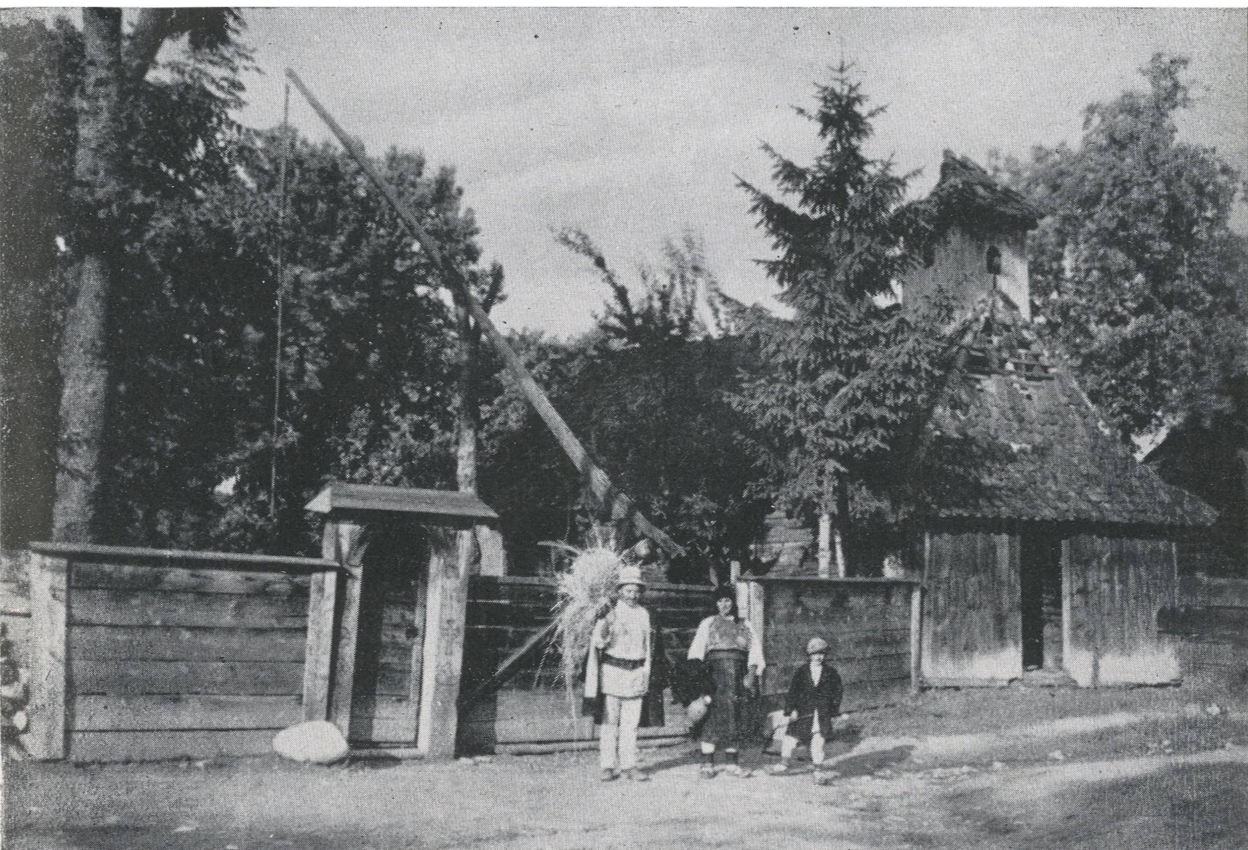
În fine, cea de a treia este zona de est, de la Părîu la Mateiaş (12 localităţi), cu portul colorat pestriţ şi în care influenţa portului săsesc, şi în parte a celui unguresc, se resimte în croi, materiale şi ornamentică.

Materialul din care izvorăsc cele trei caiete de artă populară privind portul Ţării Oltului se întemeiază prea puţin pe date biografice, acestea lipsind aproape cu desăvîrşire (menţiuni găsim doar în lucrările lui S. Moldovanu, Al. Bărbat şi St. Meteş, precum şi în cîteva din lucrările citate în bibliografie la sfîrşit). Baza o formează cercetările directe pe teren, cu note şi sute de fotografii (făcute de Mircea Iuga), schiţe şi desene (de Iuliana Fabritius), la care se adaugă datele centralizate la Muzeul Brukenthal în urma unor chestionare completate în toate localităţile acestor zone cu ajutorul cadrelor didactice. În plus, datele referitoare la colecţiile Muzeului din Făgăraş şi ale Muzeului Brukenthal din Sibiu.

Marea bogăţie şi varietate ce o prezintă portul popular din aceste zone, ca urmare a trecutului zbuciumat, a condiţiilor social-economice şi a felului în care oamenii de aici au reacţionat faţă de toate aceste împrejurări, ne obligă într-o măsură destul de însemnată la o redare oarecum documentară, atît a caracteristicilor materiale cît şi a celor artistice. Numai în acest chip se poate demonstra că, într-adevăr, portul —ca element de cultură materială — oglindeşte modul de viaţă şi nivelul artistic al poporului în cursul dezvoltării sale.

Cuprinsă între Olt şi munţii Făgăraşului, Ţara Oltului se prezintă ca un şes lung de vreo 65 km şi lat de 5—18 km, ce se întinde de la Turnu Roşu spre răsărit pînă în Munţii Perşani.

Cea dintîi impresie pe care ţi-o lasă această zonă este puternica ei unitate geografică, asemănarea şi dîrzenia oamenilor, căliţi în lupta cu exploatarea din trecut şi cu zgîrcenia pămîntului. Pe zecile de rîuri ce brăzdează şesul din munte spre Olt sînt aşezate satele, cîte două-trei, sate surori, unul în susul şi altul în josul rîului al cărui nume îl şi poartă: Arpaşul de Sus, Arpaşul de Jos, Ucea de Sus, Ucea de Jos, Viştea de Sus, Viştea de Jos, Sîmbăta de Sus, Sîmbăta de Jos etc. Altele stau faţă în faţă, tot pe acelaşi rîu: Streza şi Oprea Cîrţişoara, Voivodenii Mari şi Voivodenii Mici, Berivoii Mari şi Berivoii Mici, Telechi Recea şi Vaida Recea etc. Acolo unde şesul se lărgeşte, apar trei-patru rînduri de sate paralele cu Oltul şi muntele. Toate sînt apropiate, între 1—8 km unul de altul, şi grupate în pîlcuri.

1. *În port de zi de lucru, la întoarcerea de la cîmp, în mijlocul satului, o familie din Drăguş, acum 25 de ani (pe la 1930)*

Privită de sus de pe munţi, Ţara Oltului pare o grădină minunată. Folosind la maximum condiţiile aşezării lor, « oltenii » (căci aşa li se zice de către toţi cei dimprejur) au construit joagăre, mori de hîrtie, mori de măcinat, piue şi vîltori, pe apele rîurilor. Ei lucrează şi pentru zonele vecine, pentru « ardelenii » de peste Olt, spre care trecerea se face mai ales cu poduri plutitoare numite aici « corăbii ». Din pămîntul pietros, scormonit şi gunoit, scot recolte bogate de cartofi şi ceapă în special. Împînzind munţii cu oi, cultivînd şesul cu cereale şi partea de sub munte cu livezi întinse de pomi, oamenii de aici s-au legat de « ţara » lor, în care parcă îi vezi împlîntaţi de veacuri, strînşi într-o comunitate de viaţă, cu

trăsături specifice de caracter şi cu un port sobru, însă cu accente calde, adaptat condiţiilor de muncă şi trai, pentru munte şi şes, ca şi climei, cu variaţii mari de la iarnă la vară.

Datele istorice atestă pe aceste locuri una din cele mai vechi « ţări » de pe cuprinsul patriei noastre. Săpăturile arheologice începute în 1954 şi în 1955 de către Filiala din Cluj a Academiei din R.P.R. la care a colaborat şi Muzeul Brukenthal din Sibiu au dat la iveală urmele unor aşezări dacice la Arpaşul de Sus şi lîngă Făgăraş — peste Olt — la Calbor.

Zona care face obiectul studiului de faţă s-a numit în trecut « Ţara Făgăraşului », după cetatea ridicată în acest oraş la începutul secolului al XIV-lea.

La începutul secolului al XII-lea, Ţara Oltului căzuse în stăpînirea coroanei ungureşti, devenind domeniu regal, iar după 150 de ani ajunge din nou sub domnii munteni, ca feudă ducală împreună cu Almaşul. După 1462 trece iarăşi sub stăpînirea feudalilor unguri, formînd aşa-numitul district al Făgăraşului. De la Mircea cel Bătrîn şi de la Vlad Dracul există 7 diplome « boiereşti », date unor ţărani înnobilaţi pentru diferite servicii. Mai tîrziu, o serie de iobagi îşi cumpără titlurile de boieri, fiind scutiţi de obligaţii şi rente iobagiale. În conscripţia de la 1722 sînt număraţi 1917 iobagi capi de familie, 206 văduve de iobagi, 399 zileri domneşti şi 52 zileri boiereşti. În puţine regiuni din ţara noastră exploatarea feudală a fost atît de cumplită. Sute de documente înregistrează plîngerile iobagilor, emigrările în masă peste munţi în Ţara Romînească, revoltele lor, în fruntea cărora întîlnim uneori şi nume de femei ca Ana Sim din Ucea de Sus.

Din sus de Breaza, în munte, stau şi azi mărturie urme din zidurile cetăţii lui Negru Vodă. La Făgăraş, cetatea a fost loc de refugiu pentru familia lui Mihai Viteazul. La Sîmbăta de Sus, la poalele munţilor, Constantin Brîncoveanu a avut curte şi a durat mănăstire, ale cărei urme dăinuie pînă în zilele noastre. În multe sate, pînă de curînd, urmele curţilor grofeşti erau vizibile.

În ceea ce priveşte ocupaţiile, creşterea vitelor cunoştea în trecut o mare extindere (la 1632 numai cetatea Făgăraşului avea 16.984 oi, iar la 1640 în 46 sate se numărau 24.719 oi şi capre). Turmele mergeau şi în transhumanţă, peste Carpaţi. Alături de păstorit şi creşterea vitelor, agricultura era ocupaţia de bază, terenurile cultivate crescînd în dauna pădurii defrişate dinspre Olt spre munte. Se cultiva mai ales meiul, secara, ovăzul, hrişca şi cînepa, iar după 1800, cartofii. Culturile se făceau prin

rotaţie în 2 — 4 tarlale, îngăduind creşterea vitelor mari şi gunoirea pămîntului.

Dintre industrii şi meşteşuguri, un avînt deosebit au luat industria lemnului, sticlăriile, morile de hîrtie, morăritul, piuăritul şi olăritul. La 1722 se numărau în districtul Făgăraşului 105 mori, 62 piue iobăgeşti, 2 sticlării, 131 căldări de rachiu etc. Tăbăcăritul a cunoscut o mare înflorire, căci la 1643 principele G. Rakoczy I a confirmat statutele breslei tăbăcarilor romîni din Făgăraş. Exista şi o breaslă a pălărierilor.

Capitalismul şi politica dictată de dualismul austro-ungar după 1867 distrug vechile relaţii. Exploatarea ţărănimii se intensifică. Nici după primul război mondial situaţia nu e mai bună. Braţele de muncă sînt absorbite de marile fabrici create pentru producţia de armament.

În ultimii ani, regiunea se transformă structural, datorită marii sale dezvoltări industriale.

STRUCTURA GENERALĂ A PORTULUI DIN ZONA FĂGĂRAŞULUI

Ca aproape pretutindeni în ţara noastră, portul ocupă şi aici un loc de frunte între manifestările artistice populare. Dacă în Ţara Oltului unele genuri ale artei populare au dispărut — ca de pildă olăritul, iar mai tîrziu arta zugravilor, magistral reprezentată în trecut prin meşterii iconari de la Arpaşul de Sus şi Cîrţişoara, dintre care amintim pe Matei Timforea şi Savu Moga — ţesăturile de casă din cînepă şi lînă în care predomina roşul para focului, se transformă lent. Arhitectura a evoluat şi ea încet, făcînd un salt peste veacuri abia în zilele noastre, cînd casa cu celar, tinda cu ursoaie sau acoperişul de paie ajung o raritate. În schimb portul este mai viu, se înnoieşte mereu.

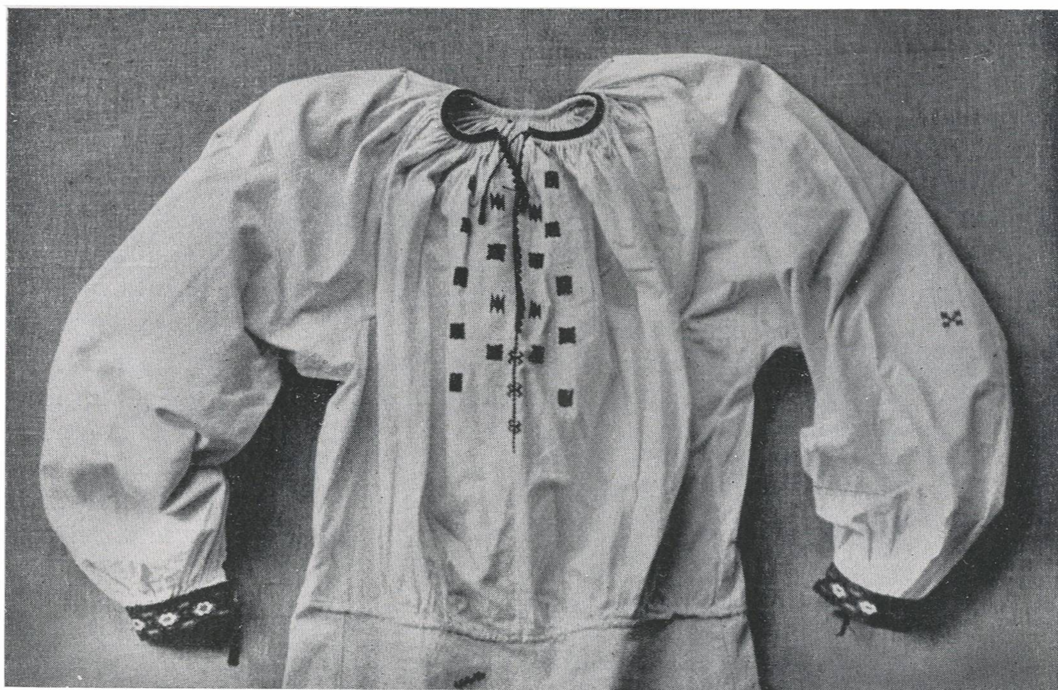
Trăsăturile generale ale costumului trădează viaţa şi firea oamenilor ce-şi duc traiul între crestele uriaşe ale munţilor şi apa Oltului. Simplitate şi robusteţe, aceasta caracterizează portul vechi al Ţării Oltului în general. Această impresie o lasă liniile drepte ale costumului, materialul gros, lungimea şi culoarea sură sau neagră a recălelor, ca şi albul de nea al saricei sau buboului iarna. Capul împodobit cu pomeselnec alb la femei pare dăltuit. Totul pare făcut să reziste. Portul acesta întregeşte pe om în peisajul local.

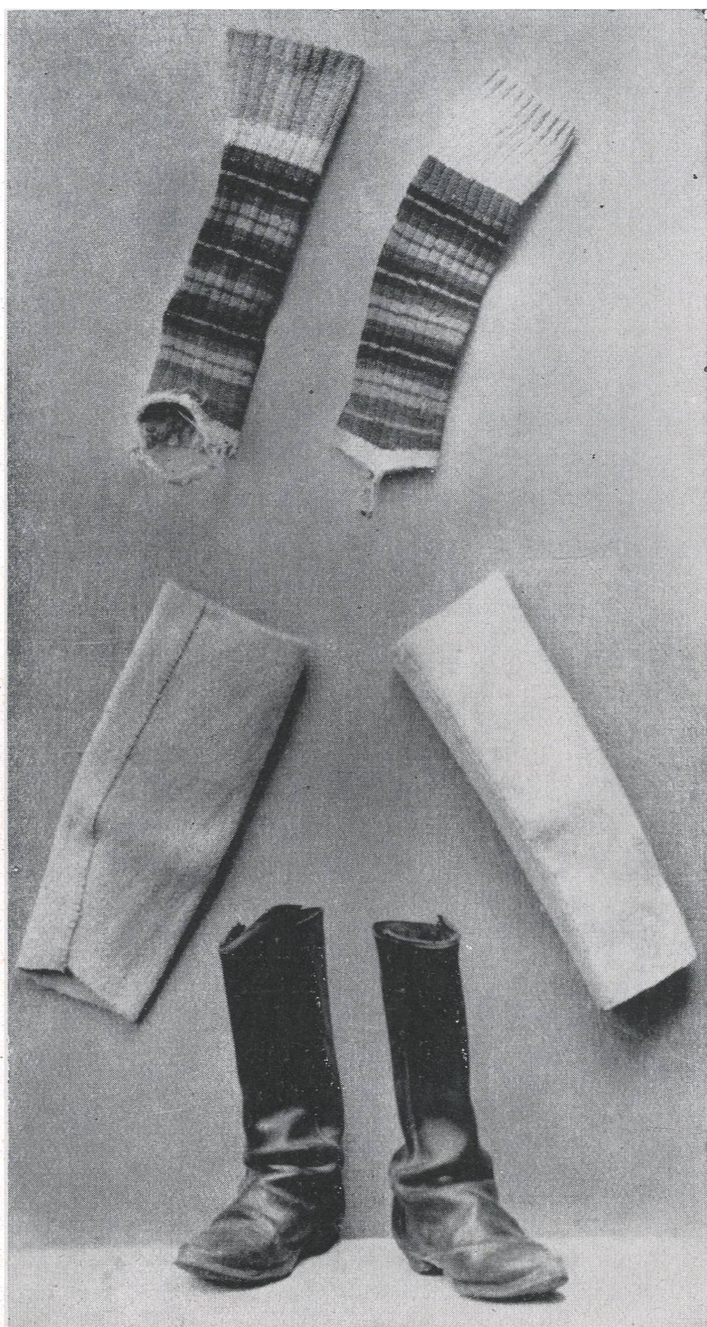
Cîmpii ornamentali şi cromatica sînt subordonate liniei costumului, pe care o subliniază. Piesele exterioare sînt în general monocrome şi asemă-

2. Iie cu zbîrciogi şi cu fodori, cu pui peste cot şi cu poale

3. Iie bătrînească cu pumnaşi, cu pui pe piept şi cu poale

4. *Cizme femeiești, cioareci «borășăști» și «ciocoi» (ciorapi) vărgați*

5. Laibărică (pieptar) din piele, înfundată şi brodată, pentru fată sau femeie tînără

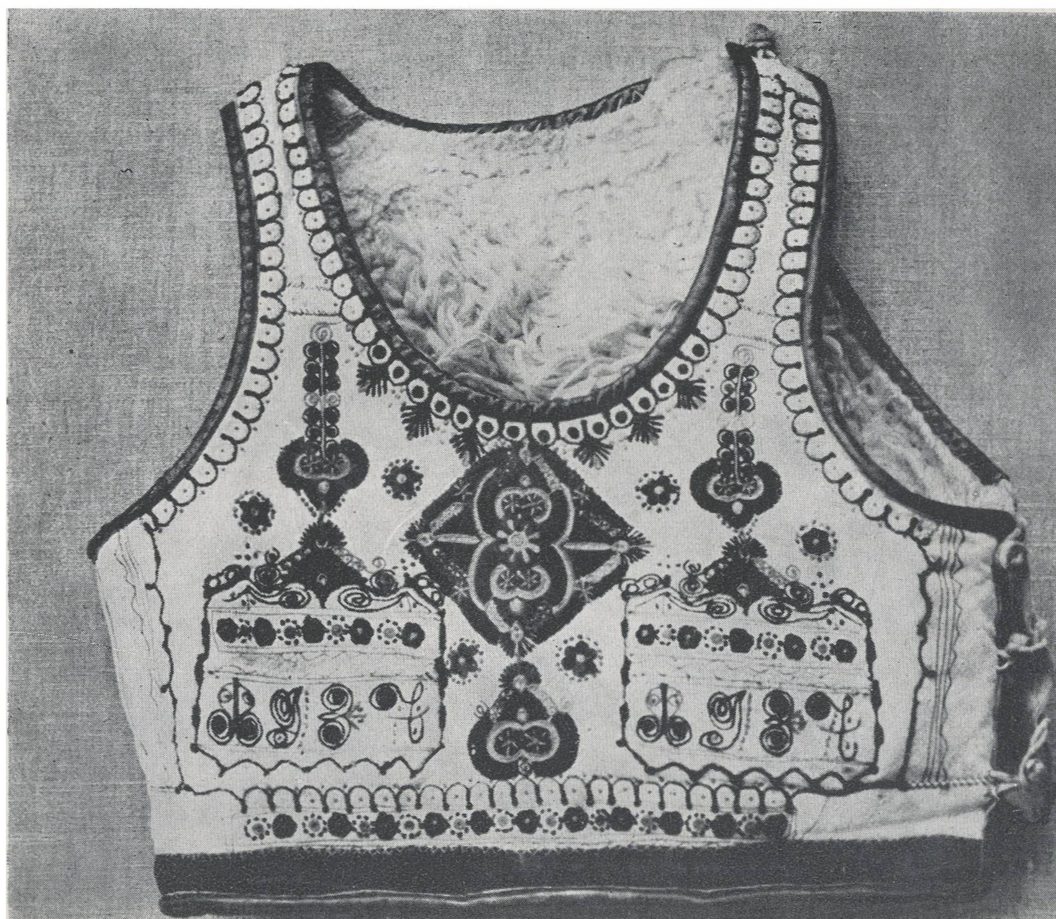
nătoare la bărbaţi şi femei, cele vechi chiar identice. Costumul nou caută mai mult relief prin croi, bogăţie în cîmpii ornamentali şi o gamă cromatică mai largă.

În ansamblu, portul femeilor este mai bogat şi mai colorat. Babele poartă, peste părul împletit în cosiţe, căiţa cu rieţe, fruntarul de mărgele negre şi pomeselnecul de pînză albă. Găteala capului constă mai ales din pomeselnec, podoabă bizară, ce se poartă « învăluit », « peste cap » sau « pe sub barbă ». El se potriveşte de minune feţelor şi siluetelor drepte ale femeilor bătrîne. « Boresele » mai tinere, ca şi « nevestele » pînă la 35 ani poartă cîrpă neagră. Fetele în trecut şi fetiţele chiar astăzi în unele sate, ca Drăguşul, poartă pălăriuţe negre cu bor mic şi cu « cicur » mare de lînă colorată. Sub pălărie, părul retezat drept.

De la iia bătrînească cu « obinzală » cusută cu arnici roşu, avînd gura în faţă, cu puii mari şi roşii « peste cot », aleşi în război în forme geometrice şi terminată cu pumnaşi la mîneci, trecerea se face la iia nevestelor cu gura într-o parte şi cu două-trei rîuri de pui peste piept şi de-a lungul mînecilor în locul « reţelor » de pe iile bătrîneşti, iar la mîneci cu fodori şi brăţăruşe. Iia fetelor numită « brîu », cu mînecile şi pieptul pline de pui aleşi, este forma cea mai nouă.

Peste poalele lungi, femeile în vîrstă se leagă de 2—3 ori cu cingătoare lată de lînă roşie, şi pun apoi şurţul învărgat vertical cu roşu şi negru sau păstura neagră. Nevestele tinere şi fetele mai poartă « şurţ cu flori » mari, terminat jos cu « fodori » ţesuţi. Şurţul se purta drept în faţă, iar după 1930 desfăcut spre stînga, sub influenţa satelor din partea de est (Sîmbăta de Sus, Lisa, Voivodeni, Sinca). Fetele mari purtau iarna şi păsturică roşie cu « vargă cu flori de sîrmă » şi terminată jos cu « frîmbghi » de lînă colorată.

6. *Pieptar înfundat de femeie*

7. Recăl bătrînesc din pănură

Surţele şi păsturile se leagă cu « biete», late azi de 6—8 cm. şi lungi de 2—4 m. cu urzeala în culori vii (roşu, galben, verde) şi cu beteala într-o singură culoare, roşie sau vînătă, cu motive cu « ochişori» sau « cruci».

Peste iie poartă « chieptar», iar fetele şi femeile tinere « chieptăriţă» croită pe talie, crepată uneori în faţă, sau « lăibărică» tot de piele şi cu aplicaţii de « barşon» negru. Azi se poartă mai mult laibăre şi bluze, în special în zilele de lucru.

8. Cămaşă cu fodorei, pentru zi de lucru

9. Cămaşă cu zbîrciogi şi cu pumnaşi pentru feciori şi bărbaţi tineri

Între piesele de iarnă şi timp răcoros amintim recălul « rumînesc » şi cel « nemţăsc » din pănură de culoare închisă. Sarica albă e purtată iarna, pe ger mare, mai mult de femeile bătrîne.

În picioare, bătrînele poartă obiele, « cioareci boresăşti » pînă sub genunchi, de pănură albă, opinci legate cu nojiţe negre ce înfăşoară glezna piciorului pînă la jumătate. Opincile de cauciuc se poartă după 1930. Cizmele purtate de femei pînă la primul război mondial erau din piele neagră, moale, cu carîmbi înalţi şi cu o bandă de piele roşie sus.

Femeile tinere şi fetele încălţau « cioci », ciorapi de lînă cu vărgi orizontale vinete şi roşii sau albe şi negre.

« Păpucii » s-au încetăţenit prin fetele tinere, care astfel încălţate îşi făceau intrarea în joc. Ciorapii albi şi pantofii pătrund tot mai mult, chiar şi în satele de sub munte, în ultima vreme.

Alte piese adăugate costumului tipic din zona Făgăraşului, în perioada capitalistă, sînt: « androcul » (o rochie largă din postav negru sau în carouri cu bandă de catifea jos, croită drept), « jacheta » neagră de postav şi frijurile de flanel, bunda cu blană la poale etc. Ele s-au purtat mai cu seamă în satele de pe şosea de către cei bogaţi din apropierea oraşului şi numai în cîteva sate de sub munte — de exemplu la Lisa, pînă acum 10—15 ani. Rochiile vinete sau negre, plisate, ca şi laibărele negre şi crătinţele de Sibiu ajung aici de aproximativ 20—25 ani şi se poartă sărbătoarea, de către fete şi femei tinere. Costumul de Sibiu a devenit în multe sate port de ceremonie pentru mirese.

Între portul bărbaţilor şi cel al femeilor există o mare unitate, nu numai prin unele piese comune, ci şi prin ornamentele cu « ştrafurile » la ii şi cămăşi, « zbîrciogii » pe umeri, « fodoreii » la mîneca unor cămăşi etc.

Vara bărbaţii poartă pălării negre, cu borul mic de obicei, cu « frunză » şi cu catifea pe bor. Pălăriile « nemţăşti » şi cele de paie pătrund mai tîrziu. Căciula a fost în trecut cu fundul lat. În unele locuri (de exemplu la Dejani, Netotu) erau şi « căciuli cu urechi » sau cu « văcălie ». Astăzi căciula ţuguiată este generală, numai că tineretul o poartă de regulă turtită.

Cămaşa « rumînească » din cînepă, cu mîneci largi, a fost înlocuită aproape peste tot cu cea « nemţească » cu guler şi cu « pumnaşi ». Mînecile se prind de « stan » pe umăr cu « zbîrciogi », iar pe piept se fac « ştrafuri » verticale.

Izmenele de pînză, strînse pe picior, ca şi pantalonii de pînză albă ţesută în trei-cinci iţe, cu motive geometrice, se poartă vara. Iarna, cioareci de pănură albă, cu « fereşti », sau « ungureşti » cu buzunare. În partea de centru a zonei şi sub munte (Netotu, Dejani, Lisa, Recea) s-au purtat şi

cioareci cu « şinor negru» pe vipuşcă. Jos cioarecii sînt de obicei răsfrînţi şi au « colţişori » de postav negru aplicat.

Şerparele de piele se înlocuiesc acum la tineri cu şerpare ţesute sau brodate în culori vii.

Se purtau aceleaşi opinci ca şi la femei în trecut, « ciobăneşti » sau cu « cioc». Cizmele fac parte astăzi din costumul de duminică iarna, ca şi bocancii vara.

Nelipsite în portul de vară şi de iarnă mai ales sînt « cheptarele», înfundate şi cu puţine flori, în trecut, apoi din ce în ce mai încărcate.

Recălele « rumîneşti » potrivite muncii nu stingheresc mişcările. Tinerii poartă recăle « domneşti » sau « nemţăşti » lucrate de croitori, cu guler de postav sau de astrahan, cu buzunare, aplicaţii de postav colorat vînăt pe margini, cusut cu aţă galbenă etc.

Peste recăl, iarna, bărbaţii poartă sarica, buboul ori cojocul, ca şi femeile. Feciorii însă nu. Ei pun « mînecari » de lînă « ştrencănită », uneori şal ştrencănit, ca piesă decorativă.

Din portul copiilor, amintim pălăriuţele negre sau căciulile, cămăşile mai lungi — la cei mici croite drept, « bătrîneşte», la cei mari « cămăşi nemţăşti » — pantalonii, cioarecii, cureluşele.

Portul de zile de lucru al copiilor păstrează elemente ale portului vechi bătrînesc. Astfel, în cîteva sate, ei — ca şi femeile bătrîne — mai poartă « recăle vărgate » cu dungi orizontale.

PIESELE CARACTERISTICE ALE PORTULUI, EVOLUŢIA ŞI RĂSPÎNDIREA LOR

1. *Piese de port lucrate din lînă sau blană*

Se observă că tocmai piesele de uz practic — între care unele comune bărbaţilor şi femeilor — sînt în primul rînd condiţionate de mediul geografic, de climă, ocupaţii, materia primă etc. şi anume piesele de protecţie contra intemperiilor şi legate de muncă: buboul, sarica, recălul, frijurile şi zechea, cojocul, pieptarul etc.

Întîlnite în absolut toate satele în trecut, astăzi mai mult în cele de sub munte, sarica şi buboul atestă păstoritul şi creşterea oilor ca ocupaţie principală în acea vreme. Numărul oilor a scăzut, astăzi fiind crescute numai pentru nevoile stricte ale fiecărei gospodării. Existenţa vîltorilor într-o serie de sate constituie o dovadă în plus asupra necesităţii acestei ramuri de industrie casnică.

Atît buboul cît şi sarica se poartă numai pe ger mare. Sarica e albă, ceva mai scurtă, purtată îndeosebi sărbătoarea, pe cînd buboul e sein, mai mare şi se poartă mai cu seamă de către bărbaţi.

Aceste piese se ţes în gospodărie, din lînă ţurcană, cu băteală groasă numită « drugă ». De obicei cele trei foi din care sînt lucrate se cos împreună, iar la un cap se « închedecă », înnodîndu-se capetele urzelii. Se dau în vîltoare, apoi se « bubuie » în coş şi se dau în « traga » cu mărăcini, unde li se scoate părul.

După ce se « deschedecă » la capete cele trei foi, se croieşte piesa fără a se pierde de loc din material. Ba mai mult, croiul drept — pe care-l considerăm cel mai vechi — este cel în care tăieturile se fac numai pe cusăturile dintre foi, plus o mică spintecătură la guler. De multe ori buboul se poate transforma în strai, foile cusute la loc dîndu-ne un dreptunghi perfect.

Croiul saricei de la Drăguş este asemănător cu cel al buboului de la Ucea de Sus şi de la Voivodeni, pe care noi le considerăm variante ale primei piese. La Ucea şi Voivodeni, mînecile se taie din lungimea foilor, însă în timp ce la Voivodeni se taie mînecile (sau « braţele ») din capăt, la Ucea se scot după ce se taie la capăt o fîşie de 20 cm. care are ciucurii înnodaţi de la « închedecat » şi care constituie în acelaşi timp un ornament. La Streza şi Oprea Cîrţişoara, în graniţa de trecere spre zona Avrigului, întîlnim atît buboul alb cît şi buboul negru; croiul este aci deosebit, făcîndu-se dintr-o singură foaie.

Mai ieftine decît cojocul — care se face numai de meşteri — sarica şi buboul au aceleaşi calităţi, ba chiar unele în plus. Sînt lungi pînă la o palmă de pămînt. Nu au nasturi, ci numai două « cheutori » la gură prin care se trece o baieră cu care se leagă. Nu au nici buzunare. Mînecile se fac mai lungi, pentru a apăra mîinile şi pentru a nu se tăia din material. Se poartă mai mult pe umeri. Astăzi, în cuprinsul zonei, sarica şi buboul sînt în dispariţie. În multe sate s-au mai purtat ca piese de ceremonie de către miri, la nuntă.

Alte piese groase lucrate tot din lînă şi prelucrate în cadrul industriei casnice sînt recălul, frijurile şi zechea.

Recălul « rumînesc », numit în multe locuri şi frijuri, este o piesă caracteristică pentru crescătorii de vite şi agricultori, fiind lucrat din pănură dată la piuă, de culoare albă (de exemplu la Arpaşul de Jos, Voila etc.) sau seină (Dejani), alteori, pentru femei, din pănură învărgată orizontal cu roşu şi negru alternativ (Arpaşul de Sus, Corbi, Lisa, Voivodeni, Netotu etc.), cel mai adesea însă de culoare « neagră » (de fapt maron închis).

Are croiul drept, fără clini (de exemplu la Cîrţişoara, Ucea de Sus, Lisa etc.), asemănător — cum vom vedea — cu al cămăşii « rumîneşti». Nu are guler, iar buzunare numai cîteodată, înăuntru, numai pentru merinde. Nu se căptuşeşte. Lungimea pînă la glezne.

În iconografia locală am descoperit între motivele laice folosite de Savu Moga, zugravul de la Arpaşul de Sus, pe o icoană din Porumbacul de Sus, imaginea realistă a unui ţăran arînd, îmbrăcat cu o piesă ce poate fi recăl şi sarică de culoare închisă.

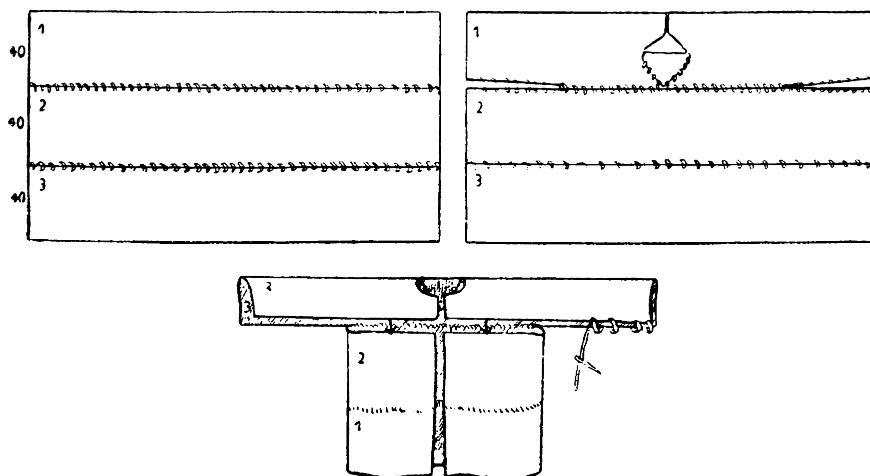
Tipul recălului de Drăguş are « stanul» din trei foi, din care una în faţă şi alta în spate din aceeaşi lungime, apoi una cusută de margine, cărora li se aplică mînecile şi broaştele, spintecîndu-se gura şi în faţă.

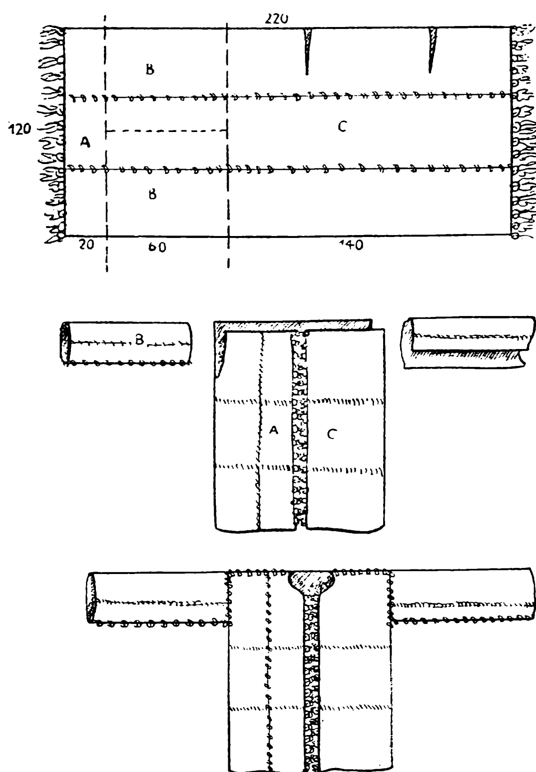
Frijurile din Ucea de Sus şi Lisa au croi asemănător, dar cu clini drepţi de o parte şi alta. Recălul din Cîrţişoara are clinii oblici, ceea ce dă piesei o linie evazată din talie.

Croită larg, această piesă se poartă neîncheiată. Ea cade bogat pe lîngă corp şi-l apără de vînt şi ploaie. În timpul nopţii cînd « oltenii» cărăuşesc de obicei cu bivolii pe răcoare, recălul este o piesă nelipsită în portul lor.

De la recălul « rumînesc» lucrat în întregime în casă, încă înainte de primul război mondial, s-a trecut la cel « nemţăsc» sau « domnesc», cusut de croitori în sate, tot din pănură, totdeauna de culoare neagră sau maron

10. *Faze din croiul saricei (Drăguş)*

11. *Faze din croiul buboului (Ucea de Sus)*

închis. Croit pe corp, cu guler lat acoperit cu astrahan artificial, are mînecile mai strîmte şi trei-cinci buzunare exterioare, deasupra cărora se aplică postav vînăt peste care se fac cu maşina ornamente geometrice în zig-zaguri, cu aţă galbenă. Nasturii sînt aşezaţi pe două rînduri, cîte patru-şase de fiecare parte. Bărbaţii pînă la 45—50 ani îl poartă lung de trei sferturi, iar cei bătrîni ceva mai scurt şi fără ornamente. Recălele fetelor şi nevestelor tinere sînt bogat ornamentate, avînd postavul vînăt aplicat pe margini în « creste », în plus benzi de catifea neagră.

Se spune că « iobagii» au continuat a purta cel mai mult recălul « rumînesc» sau « fără guler» şi după 1848. Cei care au introdus şi generalizat purtatul recălului « nemţăsc » au fost tinerii.

De menţionat că pe recălele « rumîneşti» întîlnim pe foaia din spate o vargă înflorată sau una-trei flori mari, în cruce, alese în război şi care constituie un semn distinctiv pentru stăpînul piesei, dar şi un ornament.

În ceea ce priveşte denumirile, cea de recăl e mai răspîndită, dar cea de frijuri e mai veche, cum susţine şi S. Moldovanu. Întîlnim şi varianta « reacăn», de exemplu la Sinca Nouă.

În localităţile din partea de est a zonei, la Vad, Şercaia etc., întîlnim « zechea», piesă asemănătoare recălului. La fel « scurteica» bărbătească în grupul de sate Bucium, Ohaba, Vad, Sinca.

Dintre piesele de protecție contra frigului, trebuiesc amintite cojoacele și pieptarele. Cojoacele nu s-au bucurat de o mare răspîndire, decît în satele de sub munte și mai mult printre ciobani. Cojoacele se aseamănă cu cele din zona Sibiului, lucru explicabil datorită faptului că mulți « mărgineni » sibieni au ciobănit în munții Făgărașului.

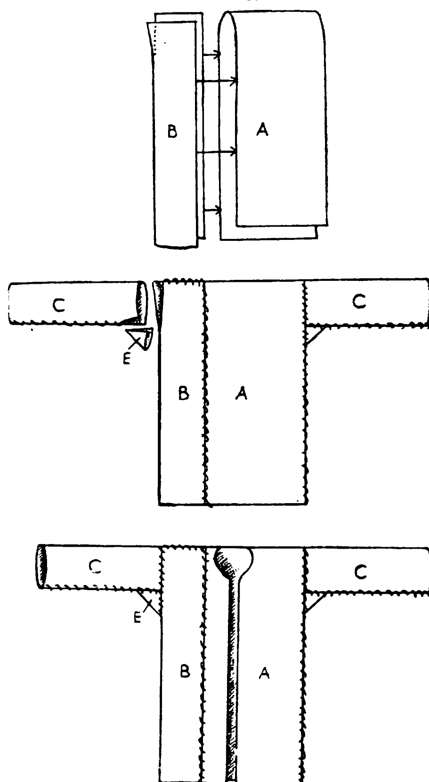
O mare bogăție și diversitate ne oferă însă pieptarele, al căror specific rezidă mai puțin în croi cît în ornamentica lor din ce în ce mai variată și, oarecum, încărcată, cu cît ne apropiem de prezent.

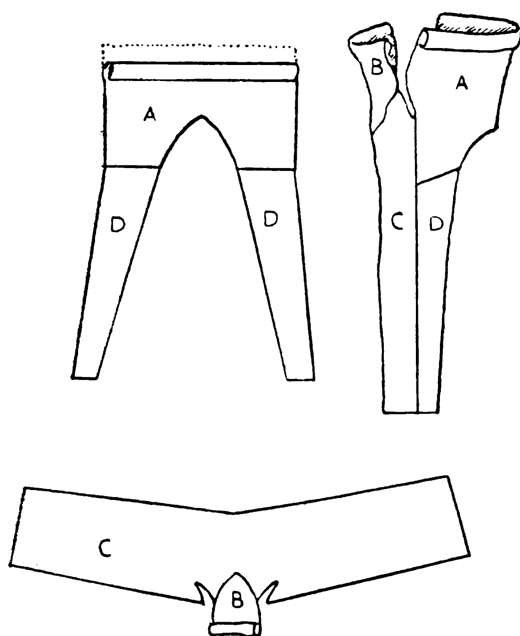
În zona Făgărașului întîlnim meșteri cojocari în aproape toate satele. Unele s-au specializat chiar și lucrează pentru mai multe localități, așa sînt: Arpașul de Sus, Ucea de Sus, Viștea de Sus și Viștea de Jos, Drăgușul, Sîmbăta de Sus, Pojorta, Iași, Hîrșeni etc. și chiar orașul Făgăraș împreună cu satul Galați. Adesea întîlnim familii de cojocari care și-au transmis meșteșugul din tată în fiu.

Pieptarele obișnuite la bătrîni erau « înfundate » și se încheiau într-o parte. Se făceau ceva mai lungi decît ale tinerilor și — ca ornament — cu o singură floare în mijlocul pieptului, de obicei de forma unui romb. Ele au numai două buzunare jos, cu « tăieturi » și « oni », avînd brodat anul și inițialele, ori chiar numele întreg, al posesorului. Din punct de vedere al ornamentelor, forma cea mai veche, pe cale de dispariție, este pieptarul descoperit de noi la Ucea de Sus. Cu același motiv în formă de triunghi, se compun diferite ornamente dispuse în rînduri pe jumătatea de sus a pieptului. În colțuri patru « roți » pe margine « brînel », apoi un motiv de « cruci » și un zig-zag.

Pieptarele bărbaților tineri au în general aceeași formă cu cele ale bătrînilor, însă patru buzunare, din care două — cele de sus — false; au mult mai multe flori, în negru, roșu,

12. *Recălul « rumînesc » sau « bătrînesc » (Drăguș)*

13. *Cioarecii cu clinul lung (Cîrţişoara)*

maron, verde, vînăt şi galben. Strămătura şi lînica se înlocuiesc adesea după 1920 cu arnici. La Viştea de Sus şi Sîmbăta de Sus întîlnim pieptare nespintecate pe umăr, însă «crepate pînă la floare», pentru îmbrăcat peste cap. La Sîmbăta de Sus şi în alte sate spre est, pieptarele se fac cu un guler îngust, cu blană de miel.

Pieptăriţele fetelor şi femeilor tinere au acelaşi croi, doar că se încheie numai cu un nasture pe umărul stîng. Ornamentele la fete sînt dispuse mai recent şi în rînduri verticale, între care se aplică benzi de catifea neagră.

Deşi la pieptare ornamentele au numiri asemănătoare cu cele din jurul Sibiului şi de la Sălişte (onuri, pipe, trandafiri, pinteni, frunze, ochi în opţi, creste, brăţări, floarea deasupra capacului etc.), unele numiri sînt diferite (ocheşele, ochi în molii, ţifră — în locul «amnarului» de la Sălişte etc.). Pe margini, pe lîngă «creste» se face «ocolitură cu ciucurei».

Specificul ornamenticii pieptarelor din zona Făgăraşului constă atît în compoziţia cîmpilor ornamentali, cît şi în cromatică, material şi tehnică.

Cîmpii ornamentali scot aci în evidenţă bustul, lăsîndu-se pe planul al doilea «brîul» pieptarului, care este atît de important în zona Avrigului şi unde accentul cade pe acest brîu şi pe buzunarele mari, cu ciucuri, şi bogat ornamentate cu roşu aprins. În zona Făgăraşului croiul se termină brusc în talie, în timp ce în zona de la Şercaia spre est pieptarele au un croi evazat pe talie şi motivele florale naturalist tratate. Mai puţine asemănări au pieptarele acestea cu cele de la Săliştea Sibiului sau cu cele de la Poiana Sibiului.

În satele din apropierea Făgăraşului şi mai ales spre est s-au răspîndit — prin meşterii de la Galaţi — pieptarele zise « ardeleneşti », înfundate, cu flori mărunte şi colorate mai mult cu negru. De zece ani încoace au început a se purta lăibărici « crepate » complet în faţă şi încheiate cu copci, vopsite maron sau negru mai rar, cu « pojiţă » aplicată pe margini şi ornamentată prin găuri cu preduceaua, crestături etc.

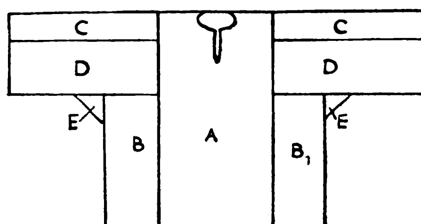
Cioarecii, o altă piesă caracteristică de lînă, sînt făcuţi din pănură albă dată la piuă şi croiţi de femei sau chiar de croitori. Se compun din « tur » şi « dîrg » sau « vreană », « clini », « craci » şi « văcălie ». Lăţimea sau îngustimea cioarecilor este în funcţie de croi. Clinii se scot uneori pe urzeală şi sînt lungi cît piciorul (de exemplu la Cîrţişoara), alteori din latul pănurei şi atunci sînt mai strîmţi (de exemplu la Ucea de Sus).

Găurile ce rămîn în faţă se cheamă în unele locuri « fereşti » de aceea li se şi spune « cioareci cu fereşti ». În jurul lor se făceau şi « coţofene » (ornamente cu şinor negru). Chiar şi pe vipuşcă se aplică şinor negru. Cu şinoare se mai ornamentează numai în puţine locuri după 1920; astăzi la Netotu de exemplu, şi numai pentru feciori. Specifici pentru Ţara Oltului sînt « colţii » negri de postav, laţi de 2—3 cm., aplicaţi jos pe manşeta răsfrîntă larg a cioarecului. De notat că, în zona vecină, spre Mateiaş, la răsărit de Şercaia, manşeta cioarecilor întoarsă este uneori de 15—25 cm., iar pe cusătura orizontală a clinilor se brodează « pui » în culori diferite, ca şi la cămăşi.

În ultimii ani s-au introdus în Ţara Oltului pantaloni de pănură sau pînză, croiţi drept, orăşeneşte.

Tot « cioareci » se cheamă încălţămintea făcută pentru femei, din pănură albă, în formă de cizmă, cu tureac pînă la genunchi şi peste care, bătrînele mai ales, încălţau opincile. Bătrînele şi copiii pînă la 7 ani au fost ultimii care au îmbrăcat această piesă de port, echivalentă « călţunilor » de pănură sau de piele din zona Avrigului.

14. Cămaşă « iobăgească » sau « rumînească » (Viştea de Sus)

2. *Piese lucrate din ţesături de cînepă şi bumbac.*

Cultura întinsă a cînepii în Ţara Oltului a făcut posibilă folosirea ei nu numai la ţesăturile de casă pentru nevoile gospodăriei (ţoale, saltele,

saci etc.), ci şi pentru unele piese de port. Mai rezistentă este cînd e amestecată cu bumbac.

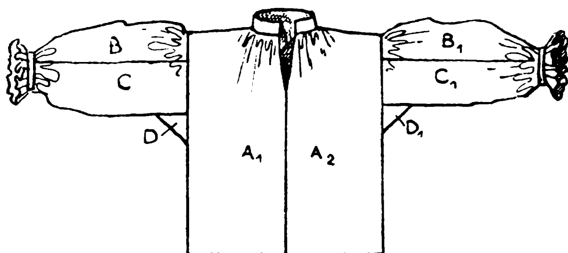
Dintre piesele de port din această categorie, cămăşile bărbăteşti, iile şi pomeselnecele reflectă într-o largă măsură gustul artistic şi transformările portului din zona Făgăraşului.

Cămaşa bărbătească cea mai veche — « rumînească » sau « iobăgească » — lungă şi cu mînecile largi şi drepte, se compune din: « stan », « mîneci » cu « băgătură », « clini » şi « broscuţe ». « Gura » se taie din foaia stanului. Atît băgătura cît şi broscuţele au rolul de a face cămaşa cît mai comodă la lucru, la ridicat în special. Este ornamentată puţin, prin cusături în negru şi roşu pe gulerul îngust, mai ales cea de sărbătoare.

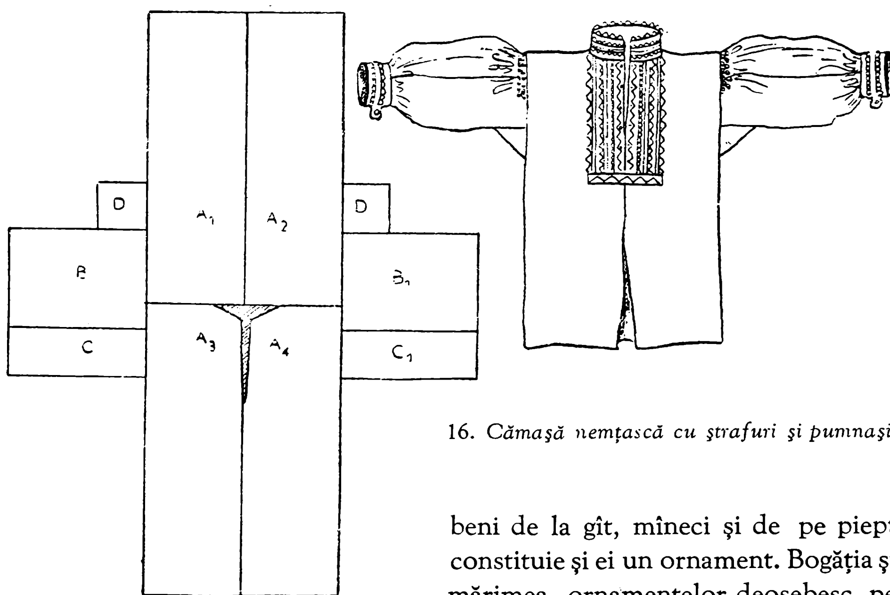
Cămaşa de tranziţie — « cămaşa cu fodori » — are stanul din patru foi, mînecile prinse în « creţe » sau « rieţe » la umăr; iar jos se termină cu « fodorei » strînşi cu o « punticică ». Gulerul la această cămaşă este mai lat şi întors.

De la aceasta s-a trecut, la sfîrşitul secolului al XIX-lea la « cămaşa cu ştrafuri şi cu pumnaşi », tipică astăzi în zona Făgăraşului. I se mai spune şi cămaşă « ungurească » ori « nemţească ». La mînecă avem « pumnaşi » iar pe umeri « zbîrciogi » de 5 — 8 cm. (încreţituri mari realizate printr-o cusătură peste muchie) cu galben şi alb. Gulerul e lat de 5 — 6 cm. şi format din patru foi îndoite, brodat cu galben şi alb. Pieptul e ornat cu « ştrafuri » verticale lungi de 25 — 35 cm. de o parte şi alta a gurii cămăşii, terminate cu « punticică » orizontală sub care stanul continuă cu încreţituri. Pe umeri se aplică un peticuţ numit « bentiţă ». Pumnaşii de la mînecă şi gulerul îndoit se mai numesc şi « pălan ». Acest tip de cămaşă a evoluat în special în ceea ce priveşte ornamentica. Pe guler, în afară de broderia de mînă sau maşină, se aplică « frunză albă » (panglică) de cumpărat, iar pe piept, pe ştrafuri şi pe pumnaşii mînecilor, se pune « strîmbuleţ » alb (zig-zag). La cămăşile de mire se face, uneori, dantelă şi un rînd de « flori brodate ».

15. *Cămaşa bărbătească cu fodori*

Se consideră frumoasă cămaşa sau iia care se învineţeşte puternic după spălat, încît rămîne albăstruie. Nasturii gal-

16. *Cămaşă nemţească cu ştrafuri şi pumnaşi*

beni de la gît, mîneci şi de pe piept constituie şi ei un ornament. Bogăţia şi mărimea ornamentelor deosebesc pe feciori de bărbaţi. Sub influenţa Sibiului întîlnim în partea Cîrţişoarelor şi Arpaşelor, de curînd, cămăşi cu fustă, formată din cinci foi, cîte două lateral şi una în spate, unde stanul se opreşte în talie.

Cămaşa se poartă de obicei peste pantaloni sau cioareci, uneori însă — de exemplu la lucru la pădure — se pune în pantalon. Pe sub cămaşa « naţională» se poartă, de 10 — 12 ani încoace, cămaşă obişnuită de prăvălie, chiar şi sărbătoarea la joc.

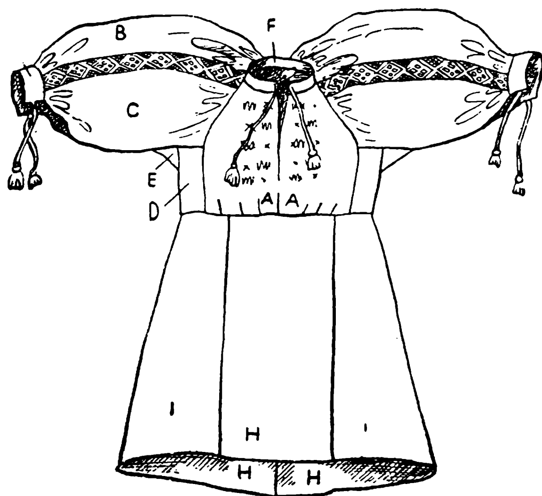
Iia veche « rumînească», cu « pumnaşi şi obinzală» se purta cu poale într-una, lungi pînă aproape de călcîie. « Ciupagul» din faţă este compus din două foi din pînză de bumbac şi cînepă sau de bumbac, iar spatele (în unele locuri numit ciupag) dintr-o foaie (de exemplu la Ucea de Sus, Viştea de Sus, Drăguş etc.) sau din două (de exemplu la Voivodeni, Iaşi, Săvăstreni, Beclean, Pojorta, Luţa etc.). Mînecile se fac din cîte două foi (de exemplu la Ucea de Sus), cel mai adesea însă dintr-o foaie şi jumătate numită « băgătură». La toate iile de acest fel mînecile se prind direct din « obinzala» gulerului. Gura este în faţă. Sub mînecă, între foile ciupagului şi spate, se pune cîte o « broască mare» sau « păvuţă» iar deasupra ei un peticuţ pătrat, zis tot « broască». Mînecile se termină cu « pumnaşi» brodaţi de 2 cm. şi legaţi cu băieri cu ciucurei de arnici. Poalele acestor ii se fac din material mai gros (pînză « de mestecată», urzită un fir bumbac şi un

fir cînepă şi bătută) şi se compun din două foi întregi (una în faţă şi alta în spate) şi patru clini de cîte o jumătate foaie.

Ornamentica acestor piese este simplă şi elegantă. Broderia se face la gura iiei (« colţişori ») cu roşu pe obinzală, iar pe mînecă « peste cot » pui mari aleşi în război. Pe piept, de o parte şi alta a gurii, se cos şiruri de ornamente verticale, grupate ca o platcă, din motive în formă de triunghi, asemănătoare motivelor de pe vechiul pieptar. În toate ornamentele alese sau brodate, de regulă geometrice, predomină roşul, lîngă care se pune şi puţin galben. Întregul « brîu » (aşa se numeşte iia propriu-zisă) se coase în cheiţă cu roşu şi albastru. În perioada capitalismului, de-a lungul mînecii, de la obinzală la pumnaşi, se aplică « reţe » sau « bortiţă » (o panglică albă de broderie spartă) de cumpărat, lată de 4—6 cm.

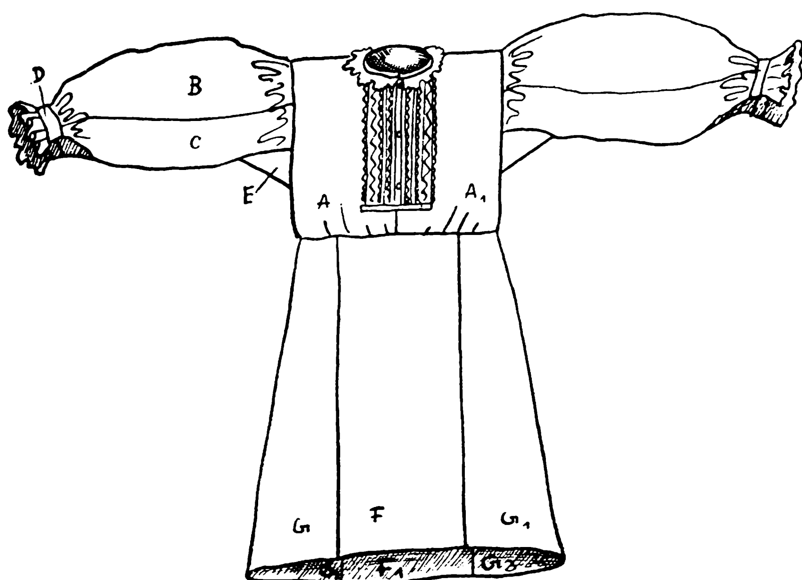
La vechea iie s-au adăugat nişte « fodorei » scurţi prinşi la capătul mînecii cu o « punticică », « brăţăruşe » sau « betelie ». După aceea, mînecile nu s-au mai prins de obinzală, ci — în dreptul umărului — de ciupagul ce se formează acum din patru foi. Subsuoară rămîne numai « broasca ». Prinderea mînecilor se face simplu sau cu « zbîrciogi » pe umeri. Deasupra umărului, lîngă obinzală, se mai aplică şi o « broscuţă », un mic triunghi (în satele la est de Sîmbăta de Sus).

17. *Iie bătrînească cu pumnaşi, obinzală şi cu poale*

Elementul nou, următor, îl formează « ştrafurile » pe piept iar mai tîrziu « fodorii » la guler, prinşi sub « obinzală ». Gura iiei se face acum în stînga.

Dorinţa de a îmbogăţi iile a dus la aplicarea unor fodori din ce în ce mai mari, terminaţi cu « cipcă ». Se pun chiar două rînduri de fodori, suprapuşi. Ştrafurile acoperă întreg pieptul şi se fac din ce în ce mai complicate, cu « colţişori » sau « strîmbuleţi » apli-

18. *Iie cu ştrafuri şi cu fodori*

caţi, sau chiar cu broderie. În afară de rîndul de pui ţesuţi « peste cot», se mai fac două rînduri orizontale, unul în dreptul umărului şi altul din jos de cot. Mînecile devin tot mai mult obiect de împodobire, foaia de deasupra năvădindu-se şi ţesîndu-se în «ciurele» în trei iţe. Forme curioase au luat iile în Mîndra, Toderiţa şi alte sate din partea de est a zonei. Sub obinzală, avem şi aici fodori, gura iiei în faţă, pieptul cu cîte 10—12 rînduri de ştrafuri cu colţi şi terminaţi cu « punte». Mînecile se prind la umăr cu «buşte» (zbîrciogii din partea centrală a zonei). « Pumnişorul» («brăţăruşa») e lat de 12—14 cm. şi cusut « pe ştipuială». Mîneca este aleasă în război cu motive geometrice din mătase albă, înainte vreme «cu vărgele» iar acum cu « iţişoare». Acestea se completează minunat cu pomeselnecele cu broderie spartă albă.

În general iile din zona Făgăraşului lucrate din pînză de bumbac ţesută în casă şi încheiate de mînă în trecut se fac de prin 1930 şi din material de cumpărat. Preferinţa manifestată tot mai puternic pentru mîneci şi piept încărcat cu ornamente ţesute în culori vii, de obicei o singură culoare, înseamnă o schimbare a gustului la tineret sub influenţa zonelor vecine. Iile noi, numite frecvent «brîuri», se poartă fie cu fuste albe plisate şi cu crătinţe negre, brodate cu «bulion» sau «tăiete», fie cu « păstură cu flori»

pusă pe o parte. Se mai poartă şi cu « rochii », « fuste » negre sau bleumarin, plisate şi cu păstură cu flori — pusă de data aceasta drept în faţă. Aceste pästuri, mai mici, cu alesături în motive florale, în culori puternice, se cheamă la Pojorta « scutece ».

Poalele la iile noi se fac ori separat, ori prinse cu « înnodeală ». Ele se fac acum tot mai scurte şi înguste. Sărbătoarea se completează cu « fustă albă » încreţită, care întregeşte costumul.

Incontestabil, piesă caracteristică şi proprie acestei zone este « pomeselnecul », « polmesenecul » sau « pomneselnecul ». Podoabă de cap, unică în felul ei, ţesut în gospodărie din pînză albă şi cu puţine ornamente, discrete, acest turban romînesc nu se aseamănă nici cu « vălitoarea » albă din material subţire din zona Avrigului, nici cu « pahiolul » de borangic albit al tilişcanelor şi săliştencelor, nici cu « proboada » de la Poiana sau Sugag şi mai puţin cu maramele de borangic din alte regiuni ale ţării.

Pomeselnecul era în trecut o piesă nelipsită din portul tuturor femeilor căsătorite, purtat vara şi iarna, în lucrătoare zilele cît şi sărbătoarea. În mod curent îl mai poartă astăzi femeile bătrîne în satele de sub munte.

În majoritatea satelor, pomeselnecul dispare din port după 1920, o dată cu generaţia bătrînelor de atunci, care cereau să fie înmormîntate cu pomeselnec. În multe locuri, el a mai rămas ca piesă de ceremonie, la nunţi, cînd după cununie îl îmbracă naşa şi mireasa. Tot aşa cum gluga ciobănească a rămas în zona aceasta mai mult o piesă de ceromonie purtată de «judele» sau « vătaful » cetei de feciori la sărbătorile Crăciunului (de exemplu la Lisa).

În mod obişnuit, pomeselnecul se purta peste « căiţă » şi « fruntar ». Peste părul împletit în două « cosiţe » (fiecare din trei « sbghiţe ») se punea o căiţă de pînză de cînepă. Se lega apoi « fruntarul » de pînză neagră şi împodobit cu mărgele negre lungi şi cu colţişori. Deasupra se îmbrăca o « căiţă neagră » (din material de cumpărat, cu flori roşii pe fond negru) şi cu două « urechi » făcute din rips negru încreţit mărunt în mai multe rînduri şi peste care femeile tinere coseau « părăluţe » şi mărgele mici colorate. Încadrînd capul pînă la umeri, aceste « urechi » negre scot în evidenţă chipul învelit cu pomeselnec alb pe deasupra.

Felul în care se poartă pomeselnecul este atît în funcţie de vîrsta şi starea socială a femeii, cît şi de diferite împrejurări sau de anotimp. În general, se poartă în două feluri, cu diferite variante: « pe sub barbă » şi « roată » sau « peste cap ». Pe sub barbă se purta mai ales iarna, lăsînd să atîrne un capăt la spate peste bubou sau sarică, sau « de-a vale » (Cîrţişoara, Berivoi, Voivodeni etc.). La Mîndra întîlnim purtatul « pe sub barbă », « cu veacă »

la femeile bătrîne şi « cu troacă » la cele tinere. La spate, capătul de deasupra se întinde cît e de lat pe spate, lăsînd să se vadă frumoasa lucrătură a piesei. Pe sub barbă « cu coarne » purtau în trecut tinerele la Netotu, sau cu « corn în dreapta » azi bătrînele la Viştea de Sus. Altă variantă a purtatului sub barbă este cea « cu peană », « în dreapta », la Streza Cîrţişoara. Menţionăm că « boresele » (femeile căsătorite, de peste 35 ani) purtau pomeselnecul « cu peană » în special la biserică şi ca naşe, cînd cununau pe cineva. O dată înapoiate de la cununie, îl puneau « peste cap ». Dacă o femeie rămîne văduvă sau pierde pe cineva apropiat, nu mai poartă niciodată căiţa neagră cu « urechi cu reţe », iar pomeselnecul timp de un an nu-l mai dă peste cap, ci-l leagă cu « peană » ca la biserică, în doliu. De altfel, toate femeile care însoţesc mortul pînă la groapă au pomeselnecul legat « cu peană ».

Al doilea fel principal de purtat pomeselnecul este « roată » sau « peste cap », cînd se face un colac mare în jurul capului şi nu se mai trece pe sub bărbie. Uneori şi aci se lasă un cap peste spate, într-o parte (Voivodeni, Lisa, Pojorta, Breaza). « Îmbrobodit » sau « făcut cu veacă » purtau pomeselnecul în trecut bătrînele din Berivoi, Netotu, Iaşi, Săvăstreni, Mîndra, deci în jumătatea de est a zonei. Tot în jurul capului, dar făcut « cu peană » în sus, pe stînga, se purta sărbătoarea sau la clacă, ori la anumite date în şezătoare, la Ucea de Sus şi Viştea de Sus, împreună cu « păstura roşie tipărită » în faţă.

Atît portul bărbaţilor cît şi al femeilor cuprindea în mod necesar aceste piese caracteristice. Dispariţia unora şi înlocuirea sau evoluţia altora marchează precis etapele transformărilor în viaţa socială, în condiţiile economice şi în felul de trai, relaţiile cu oraşul şi cu zonele învecinate, sau cu diferite minorităţi naţionale (saşi şi unguri).

CÎTEVA CONCLUZII DESPRE VALOAREA PRACTICĂ, SOCIALĂ ŞI ARTISTICĂ A PORTULUI DIN ZONA FĂGĂRAŞULUI

Aceste aspecte nu pot fi separate unul de altul, deoarece ele sînt rezultatul aceloraşi condiţii şi împrejurări în care portul s-a dezvoltat. Mai mult, ele se condiţionează reciproc în tot cursul procesului de înnoire.

Populaţie pastoral-agricolă, într-o regiune în care cei mai înalţi munţi din ţara noastră sînt direct învecinaţi cu şesul Oltului, cu o climă cu trecere bruscă de la vară la iarnă şi invers, oamenii din zona Făgăraşului au nevoie de haine călduroase şi rezistente la lucru. De aici sarica şi buboul, recălele, pieptarele şi cioarecii. Cultivarea cînepii, apoi, a făcut posibilă prelucrarea

unei pînze rezistente. În ceea ce priveşte croiul lung al tuturor pieselor, el se explică la fel prin necesităţile de climă şi muncă.

Aceste condiţii cît şi materiile prime au făcut posibilă înflorirea unor industrii textile, ca piuăritul şi vîltoritul, menţinute pînă azi (în 1946 am aflat încă 12 sate în care funcţionau zeci de piue, centrul cel mai important fiind chiar şi în 1956 tot la Berivoii Mari şi Berivoii Mici). La fel s-au dezvoltat unele meşteşuguri, cum ar fi cel al cojocarilor care se numărau cu sutele. Tot aci trebuiesc amintite vestitele ţesătoare de pînză pentru haine de la Ucea de Sus şi Arpaşul de Sus, care-şi desfăceau marfa pînă în Ţara Bîrsei sau la Sibiu. De asemenea, cele ce făceau straie şi sarici, piese care s-au răspîndit atît de mult, încît sarica romînească de Făgăraş a devenit piesă de port la populaţia germană (Landleri) din Turnişor lîngă Sibiu.

Din analiza portului în funcţie de stare socială, vîrstă, ocazii, ceremonii etc., observăm la unele piese sau detalii, urme ale diferenţierilor sociale vechi, cum ar fi cămaşa «iobăgească» sau cea cu «pumnaşi», care se spune că au purtat-o întîi «boierii». Deosebirile între portul celor bogaţi şi al celor săraci au constat în trecut mai mult în numărul de piese şi bogăţia de ornamente, de exemplu la chiaburii ce plăteau cît de mult cojocarilor pentru ca pieptarele lor să fie mai înflorate. Mari deosebiri sînt — cum am văzut — în ceea ce priveşte vîrsta şi starea socială. Bătrînii au păstrat şi, apoi, au dus cu ei, cu 20—25 ani în urmă, portul epocii lor: sarica, buboul, recălul «rumînesc», cămaşa cu mînecă largă, opincile. Bărbaţii şi tinerii au încetăţenit un port nou, în care înlocuirea pieselor nu s-a făcut deodată, ci pe rînd, astfel că în curs de 50 ani s-a născut un alt port, altoit pe cel vechi: cămaşa «nemţască» cu «ştrafuri» şi cu «pălan», recălele «nemţăşti», «mînecările» şi cioarecii cu «colţi» etc. Iar la portul copiilor, de la cei din leagăn (cu cămăşuţe lungi, scutece ţesute din lînă colorată şi «gugiu» în cap, legaţi peste mijloc cu «drugă» răsucită din lînă multicoloră) pînă la cei de 7 ani cu cămăşi cu obinzală, apoi «nemţăşti» cu guler întors, şerpărel ţesut, opinci, cioareci boresăşti, recăle de pănură vărgate ca la femei etc.

În costumul femeilor, trecerea de la o vîrstă la alta şi de la o stare la alta este şi mai bine marcată. Purtatul pomeselnecului în diferite feluri, păstura neagră, opincile, betele late, recălul, sarica şi buboul le deosebeau pe bătrîne de «boresele» pînă la 50 ani şi de «nevestele» măritate pînă la 35 ani. De notat că, pînă la naşterea primului lor copil, nevestele nu purtau cingătoare şi nici atîta timp cît mergeau la joc după ce s-au măritat. Fetele umblau cu capul descoperit sau cu pălărie neagră cu ciucur, mai nou cu cîrpe de păr, ii cu pui aleşi în război şi care acoperă pieptul şi mîneca,

şurţe cu motive florale mari, alese în război. În trecut, şurţele se purtau în faţă pînă ce fata era băgată în joc, iar după aceea într-o parte. Tot cu această ocazie, fata « scotea fodorii» iiei din mîneca recălului, unde-i ţinea vîrîţi înainte. Intratul în joc se făcea cu un ritual special, în cadrul sărbătorilor de iarnă (Crăciun, Anul Nou, Bobotează). În locul păsturilor roşii, fetele purtau după aceea păsturi vinete sau şurţ.

Costumul de nuntă al mirilor cuprindea în mod obligator, în trecut, sarica. Mireasa mai avea atîrnat pe şoldul din dreapta un colac şi o cîrpă de păr, neagră, legate de bete cu o aţică roşie. Mirele purta de asemenea, pe umărul stîng, un tulpan negru.

Am putea vorbi şi de un costum de doliu, la bărbaţii ce umblau cu capul descoperit şi nebărbieriţi opt zile, în care timp nu-şi schimbau nici cămaşa. Am văzut că văduvele nu mai purtau căiţă neagră, iar pomeselnecul se lega «cu peană» la înmormîntare. Ca semn de doliu şi obielele se făceau din păstură neagră.

Între costumul de zi de lucru şi cel de sărbătoare deosebirile constau în materiale şi în bogăţia ornamentelor. Mai groase şi mai rezistente, piesele de zi de lucru se fac din pînză de bumbac amestecat cu cînepă.

Fie că e vorba de valoarea practică sau de valoarea socială a portului, utilul se îmbină şi aici — ca în toate creaţiile de artă populară — cu frumosul. Măiestria artistică se manifestă în zona Făgăraşului într-un fel propriu: în structura generală a portului în care înnoirile se integrează organic, în croi şi linie, în compoziţia cîmpilor ornamentali, în motivele ornamentale, în culori etc.

Deşi putem vorbi cu îndreptăţire de un port vechi şi un port nou deosebit, ele au caracteristici artistice asemănătoare. Dacă la prima vedere impresia este de masivitate şi greutate, văzut de aproape portul vibrează cu căldură, prin liniile sale, prin silueta ce o dă omului ca unui copac crescut drept, prin concentrarea cîmpilor ornamentali pe linia croiului şi pe piept, prin structura materialelor de lucru (cînepa şi lîna), ca şi prin coloritul vioi, dar reţinut.

O calitate fundamentală o constituie marea putere de asimilare şi de transformare a portului de aci. El este în veşnică înnoire şi căutare, atît prin folosirea unor materiale noi, a unor tehnici noi, de la ornamente ţesute sau brodate, la ornamente aplicate sau realizate cu maşina, în stil geometric în trecut sau floral acum, cît şi prin diversitatea tot mai mare de piese.

Relaţiile regiunii cu exteriorul au fost intense. Joagărele, piuele, vîltorile, căldările de rachiu de la Voivodeni, tîrgurile vestite, întîlnirile la

« izvorul » de la Sîmbăta de Sus, jocurile de ispas între hotare (adevărate nedei de cîmp), dar mai ales concursurile căminelor culturale înseamnă tot atîtea prilejuri de contact şi influenţe. Faima regiunii, ca regiune de oameni harnici şi cinstiţi, a făcut ca şi portul lor, ce dă o nobilă înfăţişare, să fie apreciat, şi piese din el să fie preluate « pe Ardeal », peste Olt. De aceea numai unele sate din vecinătate (ca de exemplu Rucărul şi Feldioara) şi-au păstrat intact portul propriu, deosebit de cel al Ţării Oltului.

În ceea ce priveşte dezvoltarea istorică, deosebim aici două faze, sau chiar două moduri, ale transformării portului. Pînă la primul război mondial schimbările s-au produs continuu, însă treptat, şi prin integrarea organică a elementelor noi, care erau supuse prefacerii în sensul stilului local. În ultima parte a epocii capitaliste însă, mai precis după 1925, relaţiile sociale şi procesul de destrămare a satelor fac ca schimbările să fie mai rapide şi nu totdeauna pe linie tradiţională. Materialele şi piesele noi de port pătrund sub influenţa oraşului şi a zonelor învecinate. În unele sate, aceasta a dat naştere unor amestecuri şi forme hibride. Cele două moduri de transformare continuă şi sub ochii noştri. Îmbucurător este faptul că ţărănimea îşi dă seama de valoarea portului local, valoare ce i-o conferă atît structura, cît şi întregul său stil.

1. *Stampă veche*

3. *Fete tinere din Berivoi în port mai nou*

4. Pieptar bărbătesc caracteristic prin ornamentele sale bogate şi viu colorate în roşu

5. Păstură (şurţ), bete şi o traistă

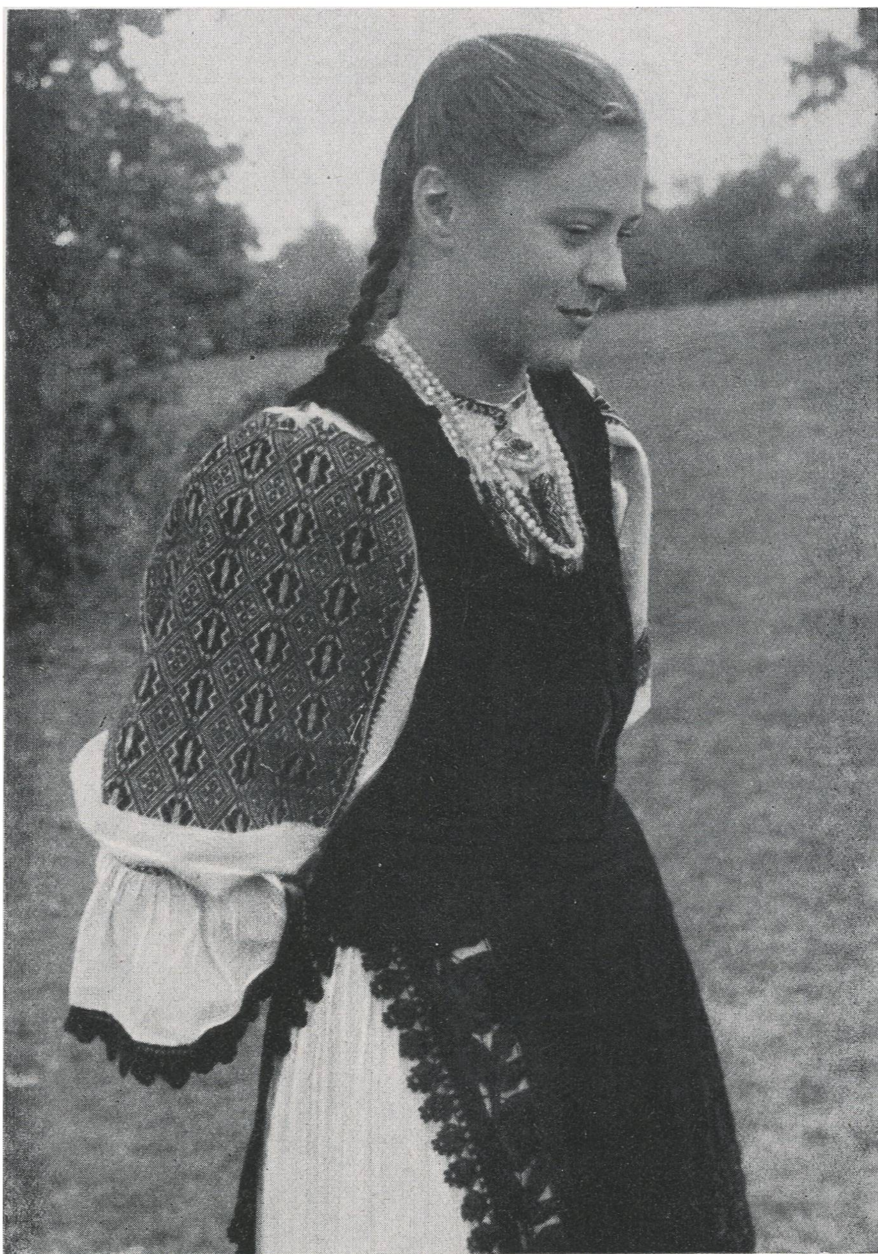
19. *Fetiță din Drăguș, în port local cu pălărie cu «cicuri», iie, pieptar și pästurică*

20. *Copii de şcoală « la joc»*

21. *Copii în costum popular, purtînd opinci cu nojițe din păr de cal*

22. Tînără fată din Netotu cu «briu» (iie) cu alesături

23. *Fată din Berivoii Mari în port nou de sărbătoare, cu şurţ cu flori, «brîu» (iie) cu alesături bogate şi cu laibărică de catifea brodată*

24. Fecior din Pojorta, primăvara, în port de sărbătoare

25. Grup de tineri din Arpașul de Jos în port de sărbătoare

26. *Pereche din Ucea de Sus, primăvara, în port de sărbătoare*

27. Bărbat tînăr cu pălărie rotundă, recăl «nemțăsc», pieptar, cioareci și cizme

28. Fată şi fecior, la care se văd cioarecii cu «coţofene»

29. *Tînără pereche din Lisa*

30. Tînără pereche din Iaşi în port nou: ea cu cîrpă neagră legată peste cap, « briu» (iie) negru ţesut « în fuscei», fustă albă plisată, crătinţe brodate; el cu cămaşă cusută «în bentiţă» cu mătase albă, pantaloni «de ciurel» în 5 iţe şi laibăr de postav

31. *La portiță, un fecior și o fată din Breaza*

32. *La marginea satului, în port de sărbătoare, un fecior şi două fete cu crătinţe negre «ardeleneşti»*

33. Trei feciori cu căciuli turtite, cămăşi cu pumnaşi, cioareci şi cizme (cel din mijloc), pantaloni şi bocanci (cei din margini), pieptare etc.

34. Femeie cu cîrpă neagră, iie «cu puii ăi mari peste cot şi cu borţiţe pe piept»

35. *Nevastă tînără din Iaşi, cu pomeselnecul «îmbrobodit cu amindouă capetele peste cap», betelie panglică sub barbă şi peste piept, laibăr, «şurţ« roşu cu vărgi, iia cu pumnaşi şi fodorei*

36. Torcînd în fața casei, trei femei cu pomeselnec și crătințe roșii « tipărite », într-un sat de sub munte în zona Făgărașului

37. *Trei generaţii de vîrstă dar şi de port,* **în** *Voivodenii Mari*

38. În port « de toate zilele », la portiță, o bătrînă din Drăguș torcînd, și nepoata ei

39. *La Breaza, în fața vetrei vechi, femeie cu « fruntar» și «căiță cu rețe»*

40. *Bătrînă de 70 de ani din Viştea de Sus, cu « pomeselnec cu peană » purtat sărbătoarea, împreună cu « păstura roşie » (şurţ)*

41. *Bătrînă din Netotu, în picioare pe prispa casei; şi-a făcut pomeselnecul « cu coarne », aşa cum îl purta cînd era tînără*

42. *Femeie tînără din Breaza şi bătrînă din Lisa, în faţa casei*

43. *Bătrîn cu căciulă ascuțită, pieptar cu ornamente puține, cămașă lungă și cioareci*

44. În comuna Mîndra, pereche de bătrîni în port de sărbătoare, vara (ea cu căiță, fruntar, pomeselnec « îmbrobodit», iie cu pumnași și fodori și cu ștrafuri pe piept, mînecile alese « în vărgele» etc.)

45. In port de sărbătoare, cu pomeselnecul făcut «cu veacă», două femei din Iaşi

46. *Mama şi fiica în portul a două generaţii*

47. Într-o grădină, un bătrîn şi o bătrînă din Pojorta în port local, cu recăle

48. *De la opinci, pînă la pomeselnece, cele două bătrîne ilustrează portul tipic de la Voivodeni (cea din stînga poartă pomeselnecul « pe sub barbă» ca pentru zi de lucru, iar cea din dreapta « roată » ca sărbătoarea*

49. Tînără femeie din Săvăstreni cu pomeselnec «cu veacă», iie cu obinzală şi fodori şi cu ştrafuri pe piept, androc (fustă) ţesut în patru iţe, crătincioară şi pieptar

50. *Bătrînă din Streza-Cîrţişoara cu bubou alb şi cîrpă neagră legată «peste cap»*

51. *Două bătrîne din Voivodenii Mari, în port vechi, specific, de iarnă, cu pomeselnece, sarică albă (cea din stînga) şi bubou sein (cea din dreapta)*

GLOSAR

1. *Androc, androcel* (Germ. U n t e r r o c k, sas. O n d e r r o c k și A n g d e r r o c k; în ruteană a n d a r a k): Fustă de postav, cu desen în pătrățele (negru, roșu, verde, vînăt); cea de sărbătoare cu panglici înguste de catifea aplicate la poale. Androcul de zi de lucru e din postav sau pănură țesută în casă. Il purtau femeile căsătorite.

2. *Barșon* (Ardelenism: ung. b á r s o n y): Catifea, folosită pentru aplicații, ca ornament pe diferite piese de port.

3. *Băgătură* (Provincialism, format de la verbul a b ă g a): Jumătate lat de pînză care se adaugă la un lat întreg de pînză și formează mîneca iiei.

4. *Bentiță* (Diminutiv, de la b a n t ă, termen literar; compară polonezul b a n t, germ. B a n d): Bucată de pînză de formă dreptunghiulară, aplicată pe umeri la cămășile bărbătești.

5. *Bete (biete sau berte)* (singular: b a t ă; lat. v i t t a: panglică, derivat: b e t e l i e): Țesute în război sau cu scîndurica, din lînă sau lînică, de dimensiuni și culori diferite (cele vechi late de 10—20 cm, cu roșu mai mult, cele noi mai înguste și cu albastru, verde, vînăt, roșu etc.) Modelul și culorile diferă după sat și vîrstă. Modelul se obține din urzeală în diferite culori și din tehnica țesutului, băteala fiind de obicei într-o culoare.

6. *Bortiță*. [Diminutiv, derivat din b o r t ă (gaură), moldovenism; vezi ruteanul b o r t.] Panglică albă de broderie spartă, care se numește în unele sate și « riețe». Se aplică de-a lungul mînecilor.

7. *Brațe*. (Sing. b r a ț, lat. b r a c h i u m): Se numesc așa mînecile unor haine (Sarica, buboul, recălul).

8. *Brățărușă*. (Diminutiv de la b r ă ț a r ă, lat. b r a c h i a l e): Bucată îngustă de pînză care se aplică jos la mîneca iilor, pe încrețitura unde încep fodorii. Se mai numește și « punticică» sau « betelie».

9. *Brîu*. (Vechi slav b r u n i a: chiurasă): Se numește astfel iia (cămașa femeiască) de la brîu în sus, în special în satele din mijlocul zonei Făgărașului.

10. *Broască* (mare sau mică) (Lat. vulg. b r o s c a): Petic de pînză pătrată sau în cinci laturi, ce se coase sub braţul iilor, între mînecă şi foaia din faţă şi cea din spate. «Broscuţă» se mai cheamă un mic triunghi de pînză ce se pune pe umăr, lîngă guler, la ii, cusut între foaia din spate şi cea din faţă.

11. *Bubou.* (Sau b o b o u; ardelenism: manta groasă, sarică; compară ung. g u b o). Piesă străveche, lucrată din ţesătură groasă de lînă şi dată la vîltoare la îngroşat, apoi în coşul cu grapa de mărăcini, de i se scoate « părul». De culoare albă sau seină, cu croiul drept.

12. *Bulion.* (Fr. b o u i l l o n): Se spune « crătinţe cu bulion» cătrinţelor negre de tip săliştenesc, pe care se face broderie cu mătase neagră, motive florale. Mai nou, aceste catrinţe se fac cu unul sau două rînduri de broderie spartă, realizată tot cu « bulion». Se poartă de fete şi femei tinere, numai sărbătoarea.

13. *Buste.* Aşa se cheamă în partea de est a zonei încreţitura formată pe umăr, acolo unde se prinde mîneca iiei.

14. *Căiţă.* (În limba literară: scufiţă de copil; sîrb k a i c a, bulg. k a j c a). Ca ardelenism: vechi acoperămînt de cap, ce se purta de femeile măritate mai ales pînă la primul război mondial. Făcută pe forma capului, din pînză neagră de cumpărat, cu flori roşii. Lateral, peste urechi, are două « urechi» făcute din panglică de moar negru încreţit, încreţiturile numindu-se « reţe». Pe urechi femeile tinere aplică « fluturaşi» sau « părăluţe». Azi se poartă de naşe şi de către cîteva femei bătrîne în unele sate.

15. *Călţuni.* (Lat. c a l c e a m e n t u m, c ă l ţ u n; moldoveneşte: c o l ţ u n, provine din contaminarea neogrecescului k a l t s u n i şi k a r t s u n i, de la it. c a l z o n i: pantaloni): Încălţăminte în formă de cizme, cu tureac scurt, făcută din pănură sau piele neagră, purtată pînă la începutul sec. XX, în partea de vest a zonei, mai ales sărbătoarea. Talpa celor de piele era tivită cu galben, iar sus la tureac avea o bandă roşie. Turecii, sus, lateral, crăpaţi şi legaţi cu şnur.

16. *Celar, celariu.* (Lat. c e l l a r i u m: cămară, chelar, odăiţă). Încăpere mică de-a lungul odăii din faţă, în care se intră pe o uşă mică. Serveşte la păstrarea alimentelor şi a unor piese de inventar.

17. *Cheiţă.* (Diminutiv din c h e i e, lat. c l a v e m). Cusătură în zig-zag, cu care se încheie părţile iilor. Făcută cu mîna, cu aţă albă, neagră sau roşie.

18. *Cheutoare.* (C h e o t o a r e, c h i o t o a r e, lat. c l a v a t o r i a). Aţă de legat, făcută în formă de inel, din lînă sau aţă, la gura pieselor de port fără nasturi (bubou, sarică, recăl bătrînesc etc.) şi prin care se trece o baieră pentru legat.

19. *Cicur, sau ciucur.* (Lit. c i u c u r e ; ung. c s u k o r). Împletitură ornamentală făcută din lînă colorată cu mult roşu şi vînăt, de mărimea unui pumn. Se purta în unele sate (ex. Drăguş) de către fete, pe borul îngust al pălăriuţelor negre, în faţă.

20. *Cioareci*. Pantaloni strîmţi, din pănură, croiţi diferit, după zonă, vîrstă, etc. şi purtînd ca atare denumiri felurite (« bătrîneşti », « cu fereşti », « ungureşti »). Se numesc « cioareci boresăşti » un fel de cizme de pănură, pînă la genunchi, încheiate cu lînă neagră. Îi purtau mai ales femeile bătrîne, în opinci. (Boreasă, în Moldova, Transilvania, Maramureş, înseamnă femeie măritată sau văduvă).

21. *Cioci*. (Ardelenism, se întrebuinţează la plural; vezi it. c i o c e : opinci): Ciorapi de lînă croşetaţi, cu dungi orizontale colorate cu roşu, vînăt, negru, alb. Purtaţi de fete şi femei tinere.

22. *Cipcă*. (Dantelă panglicuţă, plural: c i p c i, ardelenism; vezi ung. c s i p k e, sîrb. č i p k a): Dantelă de cumpărat sau făcută cu mîna, aplicată la fodori şi la gulerul iilor, precum şi la crătinţele de tip săliştenesc.

23. *Ciupag*. (Haină femeiască cu mîneci; vechiul slav c ŭ p a g u): Partea din faţă sau pieptul iiei. Uneori şi spatele se numeşte ciupag.

24. *Ciurele*. (Singular: c i u r e l, diminutiv din c i u r, lat. vulg. c i b r u m, lat. clasic c r i b r u m): Model de ţesătură, în trei sau mai multe iţe, ce imită nişte pătrăţele şi găurele.

25. *Cîrpă*, (Vechiul slav k r u p a) în sensul din Carpaţii Moldovei, Transilvaniei şi Olteniei: basmaua de cap a femeilor. De formă patrată, cu frîmbi pe margine, de cele mai multe ori de culoare neagră. Cumpărată de gata, din « păr », saten, mătase, catifea, stambă sau alte materiale de fabrică. Se poartă legată pe sub barbă sau la spate, după vîrstă şi ocazie.

26. *Colţişori*. (Diminutiv de la c o l ţ i, horbotă dinţată, compară cu bulg. k o l e c u, sîrb. k o l j a c.) Din postav negru sau vînăt colţişorii se aplică jos, pe manşetă, la cioareci.

27. *Coţofene*. (Coţofenele sînt păsări negre cu pîntecele alb; sing. c o ţ o f a n ă; înrudit probabil cu neogrec. k o t s i f a s: mierlă): Ornamente din şinor aplicat, la cioareci, în jurul buzunarelor.

28. *Crătinţe*. (În Moldova şi Bucovina, c a t r i n ţ e; ung. k a t r i n k a, k a t r i n c a: şorţ de lînă, fotă.) Diferite ca material, dimensiuni, culoare şi ornamente. Cele bătrîneşti, ţesute în casă din lînă: cea din faţă din două foi şi cu alesături, iar cea din spate dintr-o foaie monocromă. Crătinţele « ardeleneşti » în gen săliştenesc din postav negru. Cea din faţă cu frîmbi. Cele noi cu broderie de mătase.

29. *Creste*. (Lat. c r i s t a): Aplicaţii de postav vînăt, pe margini, la recălele femeieşti.

30. *Creţe*. (Sing. c r e ţ, probabil de la lat. c r i s p u s): « Rieţe » sau « reţe ». Încreţitură pe umăr la cămăşile bărbăteşti cu fodori, constituind un ornament.

31. *Dîrg*. Parte a cioarecilor bărbăteşti (vezi croiul).

32. *Drugă*. (Sîrb d r u g a: fus mare.) Lînă toarsă gros « îndrugată » pentru piesele de lînă, de iarnă.

33. *Fereşti*. (Ferestre: lat. f e n e s t r a): Crăpături ce ţin loc de buzunare, în faţă, la « cioarecii rumîneşti ».

34. *Fodori.* (F o d o r e i, pl. încreţituri de pînză, dantele sau cusături de arnici, ung. f o d o r): Un fel de manşete lungi, evazate, aplicate la mînecă jos la anumite ii şi cămăşi bărbăteşti. Se aplică mai nou şi la gulerul iilor la fete sau femei tinere, formînd un fel de guleraş întors, lat, de dantelă.

35. *Frijuri.* Piesă veche de port, de culoare închisă, din pănură, croită drept, fără guler, buzunare şi nasturi. Acelaşi croi la bărbaţi şi la femei. Purtată acum de bătrîni. Tipul nou, modern, diferit, lucrat de croitori, cu guler, buzunare, nasturi, ornamente aplicate.

36. *Frîmbi (frîmbghi).* (Mold. f r î m b i e, lat. f r i m b i a): Fire ce atîrnă ca nişte ciucuri la marginea unei stofe, unei haine, unui brîu. Ciucurei de lînă, mătase sau alt material, aplicaţi în şir, la diferite piese de port (ex. la crătinţa din faţă).

37. *Fruntar.* (Lat. f r o n t a l e: făşie de catifea); Panglică neagră, avînd cusute pe ea mărgele negre. Se poartă pe frunte, peste căiţă, atunci cînd femeile se îmbrobodesc cu pomeselnec.

38. *Frunză.* (Lat. f r o n d e a): Panglică de catifea sau stofă aplicată pe pălăriile bărbăteşti cu borul mic.

39. *Gigiu.* (G u g i u m a n: căciulă; turc. g ü g ĕ m a n); în Ardeal: scufiţă, căiţă, căciulă pentru copii mici pînă la 6—7 ani, de o formă specială.

40. *Inchedecat.* (Împiedecat: lat. i m p e d i c a r e): Se spune că straiul, buboul sau sarica sînt închedecate, atunci cînd foile acestor piese se cos la capete, înainte de a se da în vîltcare.

41. *Innodeală.* (De la verbul î n n o d a r e, lat. n o d u s, n o d): Bucată de pînză care uneşte, uneori, iia cu poalele.

42. *Laibăr (lăibărică).* (Germ. dial. L e i b e l): Piesă în gen de vestă, purtată de femei şi fete. Din stofă, catifea sau postav, de obicei de culoare neagră. Croit pe talie, cu revere. Brodat. cu mătase neagră şi ornamentat cu şnur aplicat.

43. *Mestecată.* (De la a m e s t e c a, lat. m a s t i c a r e): Pînză de casă ţesută din material amestecat urzit bumbac şi bătut cînepă, ori urzit amestecat şi bătut cînepă).

44. *Mînecări.* (De la mînecă, lat. m a n i c a), ardelenism (sing. m î n e c a r): Manşete de lînă colorată, croşetate, purtate de feciori şi fete, iarna.

45. *Nedeie.* (Pl. n e d e i; vechiul slav n e d e l j a: duminică; săptămînă): Vechi obicei pastoral de întîlnire, petrecere şi tîrg, la date fixe legate de calendarul vieţii păstoreşti, în anumite locuri, la munte.

46. *Obinzală.* (O b i e n z a l ă, de la b e n z i, b e n t e — cf. pol. b a n t, germ. B a n d): O bucată de pînză brodată, aplicată mai ales la iile bătrîneşti, pe guler.

47. *Oni.* (Sing. o n: cf. litera cirilică o n = o): Motive mărunte în formă de rotiţe dispuse una lîngă alta, brodate pe pieptare.

48. *Pahiol.* (Cf. sas «F o c h e l» şi ung. f á t y o l: vălul miresei): Piesă dreptunghiulară, din borangic albit, cu vărgi ţesute din sîrmă galbenă, purtată de fetele şi femeile tinere din Sălişte şi Tilişca.

49. *Pavă (păvuță)*. (Rutean p a h a, polonez p a c h a, ung. p á h a, p á l h a): Petic patrat, ce se pune sub mînecă (sub broască), între foaia din față și cea din spate a iiei.

50. *Pălan*. (Gard, uluci, zaplaz, în ung. p a l a n k: Transilvania și Oltenia): Prînză îndoită de 2—4 ori, la mîneca sau gulerul cămășilor cu ștrafuri.

51. *Pănură*. (Lat. p e n n u l a): Postav alb sau colorat, din țesătură de lînă lucrat în piuă. Folosit mai ales pentru cioareci și frijuri. (Se vede în Moldova, Transilvania, Banat.)

52. *Părăluțe*. (Diminutiv de la p a r a, turc, p a r a): Fluturi. Fluturei metalici, albi sau galbeni, aplicați pe urechile căițelor sau pe păsturile cu flori alese ale fetelor.

53. *Păstură*. (P î n z ă t u r ă, în Carpații moldo-transilvăneni; derivat din p î n z ă): Piesă în gen de fotă purtată de femei. Cele bătrîne au păstură din pănură neagră «glățuită» iar cele tinere din material mai fin (lînică, bumbac), cu alesături în culori. Tot păstură se cheamă, în partea de vest a zonei Făgărașului, cîrpa de cap.

54. *Piuă (piuărit)*. (Lat. vulg. p i l l a, diminutiv p i l a): Instalații arhaice, străvechi, pe rîurile mici de munte, pentru prelucrat țesăturile de lînă. Elementele principale sînt toate din lemn: roata mînată de apă (cu « cupe» sau « arepi»), fusul, ciocanele și troaca. Țesătura de lînă se bate, la umezeală, cu ciocanele în troacă 24—48 ore, de se îngroașă și se « înfrățește» urzeala cu băteala, dînd un postav dens numit pănură. (Coexistă forma pivă sau forma palatalizată chiuă.)

55. *Pojiță*. Meșină albă de obicei preparată de cojocari din piele de oaie sau miel, cu var, aplicată pe margini la buzunarele pieptarelor.

56. *Pomeselnec, polmesenec, pomneselnec* etc. (Vechi slav; vezi polonezul p o l m i e s i e c z n i k semilună): Piesă de port în formă de ștergar alb, de 2 metri lungime și 30—35 cm lat., din pînză țesută de casă. La capete are alesături în « ciurele» și vărguțe simple cu mătase albă sau neagră. Îl mai poartă astăzi unele bătrîne. Se poartă obligator de către femeile măritate, peste căiță în diferite feluri, în funcție de vîrstă și ocazie (vezi textul).

57. *Proboadă, broboadă* (Vezi bulg. p o d b r a d k a, p o d b r a d i a: sub barbă): Pînză albă în formă de ștergar purtată de femeile bătrîne în valea Sebeșului.

58. *Pui*. (Lat. p u l l e u s, p u l l u s): Denumire generică a motivelor brodate pe piesele de port (ii, cămăși etc.). Picățele, punctulețe.

59. *Pumnași*. (Ardelenism; diminutiv de la p u m n lat. p u h n u s, -i) Manșete înguste, strînse, la mîneca iilor vechi și a unor cămăși bărbătești, marginea încrețită și ornată cu podoabe de arnici.

60. *Punticică*. (Pl. p u n t i c e l e; diminutiv din p u n t e, lat. p o n t e m), Vezi brățărușă.

61. *Recăl*. (Ardelenism; sas. R ö c k l i, germ. R ö c k l e i n, ung. r e k l i): Piesă de pănură neagră, maron sau seină. Sinonim cu frijurile. Se poartă în loc de cojoc.

62. *Riețe, rețe.* (Sing. r e a ț ă; cf. slav. r a c a, albanezul r o s e) Încrețituri; vezi căița (cu rețe).

63. *Sarică.* (Lat. vulg. s a r ĭ c a): Piesă similară buboului, deosebirile constau numai în dimensiuni, uneori în culoare. Se purta mai ales de păstori.

64. *Sbițe, sbghițe.* Părul în trecut se împletea la femei în cosițe (coade), fiecare din acestea fiind compusă din trei părți numite sbghițe.

65. *Scurteică* (De la adj. s c u r t, lat. vulg. e x c u r t u s), haină lungă, cu mîneci, pentru femei căsătorite. Din postav negru sau în carouri, ornată și jos și în față cu catifea neagră pe margini. Purtată în satele ce au stat mai mult sub influența orașului și mai ales de pătura chiabură.

66. *Stan.* (Sîrb. s t a n, bulg. s t a n ŭ): Pieptul și spatele cămășii, croit pe vechile piese dintr-o singură foaie (în opoziție cu « poalele »).

67. *Strai.* (Lat. s t e r n i u m): Piesă pentru acoperit patul, pătură, țol. Țesut din lînă groasă, dată la vîltoare și la coșul cu mărăcini unde i se scoate « părul ». Formată din 3—4 foi. De culoare albă în partea de vest a zonei, în culori vii (vînăt, portocaliu, verde, alb) dispuse în vărgi egale alternativ, în centrul zonei. Se dă mireselor în zestre. Începe a se înlocui cu plapoma.

68. *Strîmbuleț.* (Ardelenism, de la s t r î m b lat. vulg. s t r a m b u s, lat. clas. s t r a b u s): Zig-zag, alb de obicei, de cumpărat, aplicat la ii sau cămăși, pe pumnași și la guler, ori pe șurțe și păsturi, la fete și femei tinere.

69. *Ștrencănit.* (Germ. s t r i c k e n: a împleti; cf. subst. ș t r i n c h i: ciorapi, de la germ. S t r ü m p f e): Croșetat. Se spune « șal ștrencănit », cioci ștrencăniți etc.

71. *Știpuială.* (Ardelenism: germ. s t e p p e n, a coase): A coase pe știpuială. Tehnică specială de cusut, folosită mai ales la pumnași și brățărușe.

71. *Ștrafuri.* (Ardelenism, germ. S t r e i f): Dungi formate din pînză încrețită, de-a lungul pieptului, la cămăși și ii. De origine și influență săsească.

72. *Șurțe.* (Sing. ș u r ț ă, ardelenism, germ. S c h ü r z e): Piese nelipsite din portul femeilor. Țesute în război de casă, din lînă ori lînică, cu motive diferite. Se încing cu baieră și se spune totdeauna cu un adjectiv, de exemplu șurțe negre, șurțe vinete, șurțe cu ochi, etc. (În Moldova se zice « pestelcă »), iar în limba literară, ș o r ț (pol. s z o r c).

73. *Tăieturi.* (De la verbul a t ă i a, lat. vulg. t a l i a r e): Ornament în piele, în formă de semicercuri, la marginile pieptarelor.

74. *Targă.* (T a r g ă, influențat de t r a g e și t r ă g a c e): Instalație cu grapă de mărăcini pentru tras părul pieselor ce se dau la vîltoare. In Oltenia, targa e săniuță de cărat lemne sau de dus copiii.

75. *Transhumanță.* (Fr. transhumance, termen cărturăresc): Formă străveche, de mișcare și mutare sezonieră a turmelor de oi din Carpați spre Dunăre și mai departe, pe « drumul oilor », la date fixe. A dat naștere unui tip special de păstorit, cu un rol important în procesul de formare a poporului romîn și de păstrare a unei unități a modului de viață.

76. *Ursoaie.* (De la urs. lat ursus) Femininul alături de ursoaică, în Moldova, Transilvania, Oltenia și Banat: Un fel de coș mare, din bîrne sau împletit din nuiele deasupra vetrei cuptorului, în tinda casei; trece prin pod pînă la acoperiș.

77. *Văcălie.* (Veacă; din romînă a trecut în ruteană sub forma vakelija, vekelija, cu sensul de: burete de făcut iască): văcălie (în Moldova veșcă): Înseamnă cercul de tei din jurul sitei; în Transilvania, în genere borul pălăriei. În zona Făgărașului se mai spune « veacă » sau « urechi » la partea de jos a căciulilor cu marginea întoarsă sau dublată ca o manșetă.

78. *Vălitoare.* (Învălitoare, învelitoare, din verbul a înveli vechi slav valiti: năframă, ștergar): Piesă de port femeiesc, în gen de ștergar alb, purtată învăluit peste cap în zona Avrigului.

79. *Vărgele.* (Sing. lit. vergea, derivat din vargă, lat. virga): Nuielușă de alun sau bucăți de draniță, care servesc la înfășuratul urzelii pe sul. Țesut cu vărgele. O tehnică specială de țesut, pentru mînecile unor ii, prin care se obțin motive în relief, în cîmpul alb al pînzei de nădragi de vară.

80. *Vătaf,* sau jude al feciorilor. Conducător ales anual al « cetei » (grupului) de feciori, care colindă și dirijează obiceiurile în cadrul sărbătorilor de iarnă. Cuvîntul pare a fi de origine tătară: vataha. Din graiul păstorilor noștri a trecut adesea în limbile popoarelor pe unde au transhumat ei (polon vataha, rutean vatag: baci; bulgar vatah, vataf etc.).

81. *Zbîrciogi.* (De la zbîrciog: ciupercă; vechiul slav smrŭčŏkŭ, rus. smorcok): Încrețitură, ornament pe umărul iilor sau cămășilor cu pumnași, realizată printr-o cusătură specială, pe muche, cu galben sau portocaliu.

82. *Zechea, zeghe.* (Lat. setula, lat. vulg. secla; din romînă intrat în maghiară zeke și în dialectul săsesc Säcke): Suman, din pănură albă, cărămizie sau chiar neagră, trei sferturi asemănătoare cu frijurile sau recălul. Croi evazat, cu clini din talie, purtat mai ales în zona Rupea-Cohalm, la est de Făgăraș.

Notă: Ne-am limitat aici la prezentarea unor termeni mai puțin cunoscuți ce apar mai des în lucrare. Nu am cuprins pe cei ce, prin context, își lămuresc suficient sensul, cum ar fi denumiri de ornamente, ori ale unor părți de croi.

LISTA ILUSTRAŢILOR

In text

În afara textului

21. Copii în costum popular, purtînd opinci cu nojiţe din păr de cal
22. Tînără fată din Netotu cu « brîu » (iie) cu alesături
23. Fată din Berivoii Mari în port nou de sărbătoare, cu şurţ cu flori, « brîu » (iie) cu alesături bogate şi cu laibărică de catifea brodată
24. Fecior din Pojorta, primăvara, in port de sărbătoare
25. Grup de tineri din Arpaşul de Jos în port de sărbătoare
26. Pereche din Ucea de Sus, primăvara, în port de sărbătoare
27. Bărbat tînăr cu pălărie rotundă, recăl « nemţăsc », pieptar, cioareci şi cizme
28. Fată şi fecior, la care se văd cioarecii cu « coţofene »
29. Tînără pereche din Lisa
30. Tînără pereche din Iaşi în port nou: ea cu cîrpă neagră legată peste cap, « brîu » (iie) negru ţesut « în fuscei », fustă albă plisată, crătinţe brodate; el cu cămaşă cusută « în bentiţă » cu mătase albă, pantaloni « de ciurel » în 5 iţe şi laibăr de postav
31. La portiţă, un fecior şi o fată din Breaza
32. La marginea satului, în port de sărbătoare, un fecior şi două fete cu crătinţe negre « ardeleneşti »
33. Trei feciori cu căciuli turtite, cămăşi cu pumnaşi, cioareci şi cizme (cel din mijloc) pantaloni şi bocanci (cei din margini), pieptare etc.
34. Femeie cu cîrpă neagră, iie « cu puii ăi mari peste cot şi cu bortiţe pe piept »
35. Nevastă tînără din Iaşi, cu pomeselnecul « îmbrobodit cu amîndouă capetele peste cap », betelie, panglică sub barbă şi peste piept, laibăr, « şurţ » roşu cu vărgi, iia cu pumnaşi şi fodorei
36. Torcînd în faţa casei, trei femei cu pomeselnec şi crătinţe roşii « tipărite », într-un sat de sub munte în zona Făgăraşului
37. Trei generaţii de vîrstă dar şi de port, în Voivodenii Mari
38. În port « de toate zilele », la portiţă, o bătrînă din Drăguş torcînd, şi nepoata ei
39. La Breaza, în faţa vetrei vechi, femei cu « fruntar » şi « căiţă cu reţe » etc.
40. Bătrînă de 70 de ani din Viştea de Sus, cu « pomeselnec cu peană » purtat sărbătoarea, împreună cu « păstura roşie » (şurţ)
41. Bătrînă din Netotu, în picioare pe prispa casei, şi-a făcut pomeselnicul « cu coarne », aşa cum îl purta cînd era tînără
42. Femeie tînără din Breaza şi bătrînă din Lisa, în faţa casei
43. Bătrîn cu căciulă ascuţită, pieptar cu ornamente puţine, cămaşă lungă şi cioareci
44. În comuna Mîndra, pereche de bătrîni în port de sărbătoare (vara, ea cu căiţă, fruntar, pomeselnec « îmbrobodit », iie cu pumnaşi şi fodori şi cu ştrafuri pe piept, mînecile alese « în vărgele » etc.)

45. În port de sărbătoare, cu pomeselnecul făcut « cu veacă », două femei din Iaşi

46. Mama şi fiica în portul a două generaţii

47. Într-o grădină, un bătrîn şi o bătrînă din Pojorta, în port local, cu recăle

48. De la opinci, pînă la pomeselnece, cele două bătrîne ilustrează portul tipic de la Voivodeni (cea din stînga poartă pomeselnecul « pe sub barbă » ca pentru zi de lucru, iar cea din dreapta « roată » ca sărbătoarea)

49. Tînără femeie din Săvăstreni cu pomeselnec « cu veacă », iie cu obinzală şi fodori şi cu ştrafuri pe piept, androc (fustă) ţesut în patru iţe, crătincioară şi pieptar

50. Bătrînă din Streza-Cîrtişoara cu bubou alb şi cîrpă neagră legată « peste cap »

51. Două bătrîne din Voivodenii Mari în port vechi, specific, de iarnă, cu pomeselnec, sarică albă (cea din stînga) şi bubou sein (cea din dreapta)

Planşe în culori

1. Portul femeiesc din zona Făgăraş — după o stampă veche

2. Două « borese » în port tipic, cu pomeselnece, pieptare şi păsturi

3. Fete tinere din Berivoi în port mai nou

4. Pieptar bărbătesc caracteristic prin ornamentele sale bogate şi viu colorate în roşu

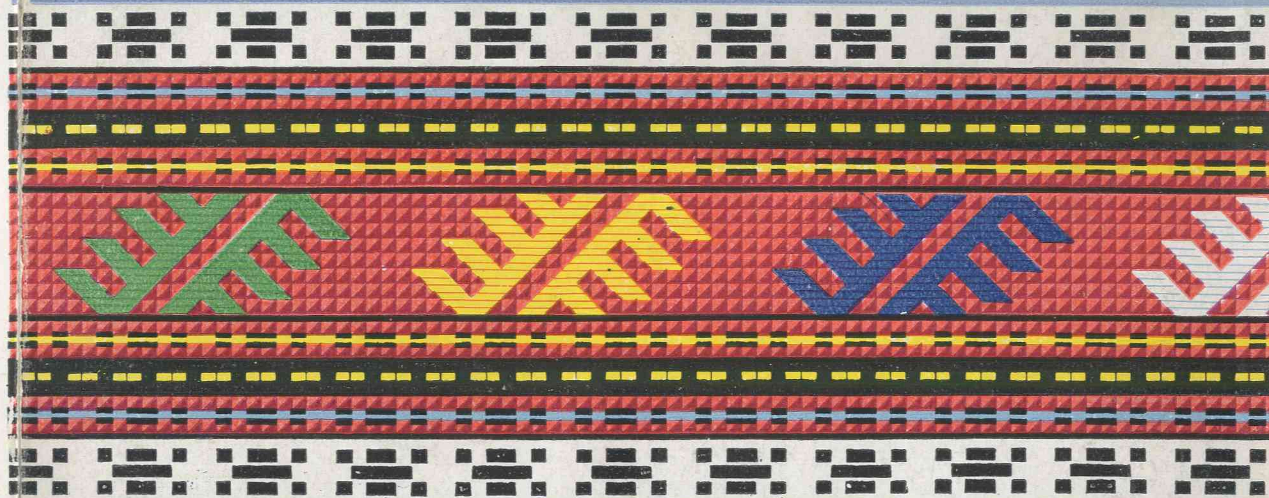
5. Păstură (şurţ)

T. 2170

Responsabil de carte: Angela Vrancea
Tehnoredactor: Lola Marcus.
Corector: Petre Stoica.

Dat la cules 19.07.1956. Bun de tipar 12.09.1956 Tiraj 4100 ex. Hîrtie Kunstdruck de 120 gr. m. p. Ft. 700×1000/16. Coli ed. 5,32. Coli de tipar 5. Ediţia I. Comanda 1680 Planşe Policromii 4, A. nr. 1442. Pentru bibliotecile mici indicile de clasificare 74/76.

Tiparul executat sub com. nr. 1062 la Întreprinderea Poligrafică nr. 4, Calea Şerban Vodă 133 — Bucureşti — R.P.R.

Lei 12